

**Збірник витягів з рішень Європейського суду
з прав людини, рекомендованих для
вивчення при підготовці до письмового
анонімного тестування у межах іспиту для
кваліфікаційного оцінювання суддів на
відповідність займаній посаді**

Доповнення до матеріалів, розміщених у підрозділі
«Підготовка до кваліфікаційного оцінювання» розділу «На
допомогу судді» на веб-сайті Національної школи
суддів України (січень 2018 р.)

Червень 2018

Збірник вміщує усталену практику Європейського суду з прав людини, викладену у рішеннях щодо України, які є найбільш важливими для національної судової практики. Зібрання містить витяги з 37 рішень ЄСПЛ, розташованих за статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Збірник рекомендований для суддів, а також стане корисним для кандидатів на посаду судді під час проходження ними спеціальної підготовки та складання кваліфікаційного іспиту.

Збірник є продовженням попереднього видання витягів з рішень ЄСПЛ, опублікованого у січні 2018 року на веб-сайті Національної школи суддів України.

Інформація підготовлена станом на червень 2018 року.

Укладачі:

Фулей Т. І., к.ю.н., начальник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства Національної школи суддів України

Кучів О. М., провідний науковий співробітник відділу науково-методичних досліджень проблем судочинства Національної школи суддів України.

ЗМІСТ

Стаття 3 Конвенції «Заборона катування»	5
Справа «Солдатенко проти України», заява № 2440/07, рішення від 23 жовтня 2008 р.	5
Справа «Єрмоленко проти України», заява № 49218/10, рішення від 15 листопада 2012 р.	11
Стаття 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність»	15
Справа «Чонка проти Бельгії» (<i>Čonka v. Belgium</i>), заява № 51564/99, рішення від 5 лютого 2002 р.	15
Стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд»	18
Справа «Христов проти України», заява № 24465/04, рішення від 19 лютого 2009 р.	18
Справа «Ушаков та Ушакова проти України», заява № 10705/12, рішення від 18 червня 2015 р.	18
Справа «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11, рішення від 9 січня 2013 р.	21
Справа «Бочан проти України» (№ 2), заява № 22251/08, рішення від 15 лютого 2015 р.	28
Справа «Волошин проти України», заява № 15853/08, рішення від 10 жовтня 2013 р.	30
Справа «Чуйкіна проти України», заява № 28924/04, рішення від 13 січня 2011 р.	31
Справа «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України», заява № 23620/05, рішення від 24 листопада 2016 р.	32
Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України», заява № 48553/99, рішення від 25 липня 2002 р.	32
Справа «Церква села Сосулівка проти України», заява № 37878/02, рішення від 28 лютого 2008 року	37
Справа «Єрохіна проти України», заява № 12167/04, рішення від 15 листопада 2012 р.	40
Справа «Мітін проти України», заява № 38724/02, рішення від 14 лютого 2008 р.	42
Справа «К. Х. та інші проти Словаччини» (<i>K.H. and Others v. Slovakia</i>), заява № 32881/04, рішення від 28 квітня 2009 р.	43
Стаття 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя»	44
Справа «Копланд проти Сполученого Королівства» (<i>Copland v. the United Kingdom</i>), заява № 62617/00, рішення від 3 квітня 2007 р.	44
Справа «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11, рішення від 9 січня 2013 р.	44
Справа «Вінтман проти України», заява № 28403/05, рішення від 23 жовтня 2014 р.	49
Справа «Белоусов проти України», заява № 4494/07, рішення від 7 листопада 2013 р.	50
Справа «Фельдман проти України» (№ 2), заява № 42921/09, рішення від 12 січня 2012 року	51
Справа «Сергій Волосюк проти України», заява № 1291/03, рішення від 12 березня 2009 р.	54
Справа «Савіні проти України», заява 39948/06, рішення від 18 грудня 2008 р.	55
Стаття 9 Конвенції «Свобода думка, совісті і релігії»	58
Справа «Свято-Михайлівська Парафія проти України», заява № 77703/01, рішення від 14 жовтня 2007 р.	58

Стаття 10 Конвенції «Свобода вираження поглядів»	60
Справа «Ляшко проти України», заява № 21040/02, рішення від 10 серпня 2006 р.....	60
Стаття 11 Конвенції «Свобода зібрань та об'єднання»	62
Справа «Корецький та інші проти України», заява № 40269/02, рішення від 3 квітня 2008 р.....	62
Стаття 13 Конвенції «Право на ефективний засіб правового захисту»	64
Справа «Буглов проти України», заява № 28825/02, рішення від 10 липня 2014 р.....	64
Справа «Волохи проти України», заява № 23543/02, рішення від 2 листопада 2006 р.....	65
Стаття 14 Конвенції «Заборона дискримінації»	67
Справа «Бігаєва проти Греції», заява 26713/05, рішення від 28 травня 2009 р.	67
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції «Захист права власності»	69
Справа «Україна-Тюмень» проти України», заява № 22603/02, рішення від 22 листопада 2007 р. ..	69
Справа «Рисовський проти України», заява № 29979/04, рішення від 20 жовтня 2011 р.....	70
Справа «Гайдук та інші проти України», заява № 45526/99 і 46099/99, ухвала від 2 липня 2002 р....	71
Справа «East/West Alliance Limited» проти України», заява 19336/04, рішення від 23 січня 2014 р...73	
Справа «Інтерсплав проти України», заява № 803/02, рішення від 9 січня 2007 р.....	74
Справа «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», заява № 20347/03, рішення від 12 березня 2009 р.	75
Справа «Будченко проти України», заява № 38677/06, рішення від 14 квітня 2014 р.	77
Справа «Федоренко проти України», заява № 25921/02, рішення від 1 червня 2006 р.	80
Справа 34 Конвенції «Індивідуальні заяви»	82
Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України», заява № 48408/12, рішення від 2 жовтня 2014 р.....	82
Справа «Василь Іващенко проти України», заява № 760/03, рішення 26 липня 2012 р.....	82

Стаття 3 Конвенції «Заборона катування»

Справа «Солдатенко проти України», заява № 2440/07, рішення від 23 жовтня 2008 р.

2. Оцінка Суду

48. Суд повторює, що стосовно питання про вичерпання національних засобів юридичного захисту тягар доведення розподіляється між сторонами. Уряд, який заявляє про невичерпання таких засобів, повинен переконати Суд у тому, що на час подій у справі відповідний засіб юридичного захисту був ефективним, існував як в теорії, так і на практиці, тобто що він був доступним, здатним забезпечити заявникові відшкодування у зв'язку з його скаргами і мав обґрунтовані шанси на успіх (див. рішення у справі "Ментеш та інші проти Туреччини" (*Mentes and Others v. Turkey*), від 28 листопада 1997 року, Reports of Judgments and Decisions, 1997-VIII, п. 57).

49. Суд зазначає, що Уряд посилався на два юридичні положення: на статтю 55 Конституції (254к/96-ВР) і статтю 2 Кодексу адміністративного судочинства, які, на думку Уряду, надавали заявникові ефективний засіб юридичного захисту - можливість оскаржити рішення про екстрадицію та будь-яку дію, вчинену під час вирішення питань, пов'язаних з екстрадицією. Ці положення гарантують кожному право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади в судах, зокрема в адміністративних. На думку Суду, забезпечити ефективний засіб юридичного захисту стосовно скарг на те, що рішення про екстрадицію становитиме порушення статті 3, ці положення потенційно здатні, але за умови, якщо вони передбачають достатні гарантії. Такі гарантії могли б полягати, наприклад, у компетенції судів розглядати питання про відповідність екстрадиції вимогам статті 3 і надалі призупиняти у тій чи іншій справі процедуру екстрадиції. Однак Уряд не надав ніяких доказів наявності у судів повноважень такого контролю і не навів рішень, які б свідчили про здійснення ними такого контролю, тоді як заявник надав судові рішення, які свідчать про протилежне (див. пункт 46 вище). Тому Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду щодо необхідності вичерпання заявником засобів юридичного захисту, на які послався Уряд.

50. Суд далі зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції і не є неприйнятною за якихось інших підстав. Отже, вона має бути оголошена прийнятною.

В. Щодо суті

1. Подання сторін

а) Уряд

51. Уряд зазначав, що Генеральна прокуратура Туркменістану надіслала запевнення у тому, що права заявника, передбачені статтею 3 Конвенції, порушено не буде: його не буде піддано поганому поводженню і, в разі необхідності, його забезпечуватимуть лікуванням.

52. Уряд доводив, що не міг ставити під сумнів інформацію, надану органами влади Туркменістану, оскільки процедура екстрадиції здійснювалася відповідно до міжнародних угод. Уряд також посилався на те, що не мав ані можливості перевірити цю інформацію, ані правових підстав для такої перевірки, оскільки провадження у справі заявника здійснюватимуть органи влади іноземної держави. Уряд зазначав, що всі країни зацікавлені мати добру міжнародну репутацію і що інтересам країни не відповідатиме порушення нею своїх зобов'язань і погіршення у зв'язку з цим її зовнішніх відносин з партнерами. На думку Уряду, для держави важливішим є мати добру міжнародну репутацію, ніж порушувати свої міжнародні зобов'язання.

53. Щодо побоювань заявника стосовно можливості зазнати поведження, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, Уряд доводив, що побоювання заявника сформульовані в надто загальних рисах, у зв'язку з чим неможливо дійти висновку про існування реального ризику для конкретної особи. Тому Уряд вважав аргументи заявника недостатніми для того, щоб визнати, що в разі екстрадиції можуть бути порушені його права.

b) Заявник

54. Заявник доводив, що аргументи Уряду стосовно міжнародної репутації держави спекулятивні.

55. Заявник стверджував, що в Туркменістані існує практика застосування катування до затриманих осіб під час розслідування з метою отримання зізнань. Крім того, у Туркменістані йому загрожує тримання під вартою в жахливих умовах. Зокрема, заявник послався на умови тримання в СІЗО Міністерства внутрішніх справ у м. Ашгабаді, адже в разі екстрадиції його, найімовірніше, триматимуть у цьому СІЗО. Він посилався при цьому на ряд міжнародних матеріалів, у яких ситуація з правами людини в Туркменістані характеризувалася як така, що викликає особливе занепокоєння.

56. Він також доводив, що зазначені ризики стосуються його особисто. Він стверджував, що немає ніяких особливих обставин, які могли б захистити його від поширеної практики застосування катування і поганого поведження, які загрожують будь-кому із затриманих у Туркменістані. Заявник вважав, що, як будь-якому обвинуваченому або засудженому, йому загрозуватиме погане поведження в умовах кримінального процесу. Крім того, такий ризик посилювався тим, що законодавство та адміністративна практика в Туркменістані не забезпечували достатніх гарантій проти свавільного затримання міліцією. Відсутність у Туркменістані судового контролю щодо рішень про взяття під варту виключала можливість здійснення навіть мінімального контролю за дотриманням його прав під час тримання під вартою. Відсутність доступу до незалежних медичних експертів позбавить можливості задокументувати будь-які сліди ймовірного поганого поведження під час тримання під вартою. Він також нагадував, що в

Туркменістані існують серйозні перешкоди здійсненню права на негайний доступ до адвоката. Така ситуація, на думку заявника, створює "сприятливе підґрунтя" для поширення практики катування і дає конкретним посадовим особам можливість уникнути відповідальності.

57. Заявник доводив, що йому загрожуватимуть навіть ще жорстокіші форми поганого поводження, оскільки за походженням він росіянин, а не етнічний туркмен.

58. Далі заявник стверджував, що, оскільки будь-яка опозиція до уряду в Туркменістані вважається зрадою (див. пункт 34 рішення), він побоюється, що органи влади Туркменістану можуть розтлумачити його заяву і подання до Суду як акт зради.

59. Він також заявляв, що інформації, яку надали органи влади Туркменістану, недостатньо для оцінки обґрунтованості запиту про його екстрадицію.

60. Заявник зазначав, що Уряд не дав пояснень, які дали б підстави вважати, що Україна зможе переконатися в дотриманні Туркменістаном своїх міжнародних зобов'язань.

61. Він посилався на відповідні міжнародні матеріали, які свідчать про те, що Туркменістан постійно ігнорує свої зобов'язання за основними договорами з прав людини, не виконує рекомендацій міжнародних організацій і не співпрацює з їхніми моніторинговими органами. За таких обставин у заявника виникли сумніви щодо спроможності органів влади Туркменістану - хоча вони й беруть на себе зобов'язання забезпечити дотримання його прав - проконтролювати виконання цих зобов'язань відповідними посадовими особами. На його думку, які б запевнення Уряд Туркменістану не надавав Урядові України, туркменська влада не може гарантувати дотримання цих запевнень через відсутність ефективної системи запобігання катуванню. Заявник посилався на рішення Суду у справі "Салах Шеєх проти Нідерландів" (*Salah Sheekh v. the Netherlands*) (№ 1948/04, п. 147, ECHR 2007-... (витяги)), в якому Суд визнав, що в разі повернення заявника до Сомалі буде порушено статтю 3, оскільки національні органи влади не могли гарантувати його безпеки.

62. Нарешті, заявник доводив, що ризик зазнати поганого поводження безпосередньо пов'язаний з питанням справедливого судового розгляду.

с) Третя сторона

63. Третя сторона вказувала на відсутність у Туркменістані ефективних національних засобів юридичного захисту, які дали б можливість розслідувати скарги на погане поводження. Третя сторона наголошувала на відсутності незалежного судочинства і на тому, що ситуація з правами людини в Туркменістані постійно оцінюється у відповідних доповідях як незадовільна. Третя сторона посилалася на міжнародні доповіді, підготовлені

міжнародними урядовими і недержавними організаціями та іноземними державами, стосовно ситуації з правами людини в Туркменістані.

64. Третя сторона зазначала, що, з огляду на ситуацію з правами людини в Туркменістані, цілком реально, що заявникові загрожуватиме катування чи погане поводження.

65. Згідно з висновком третьої сторони питання екстрадиції заявника має вирішуватися не автоматично, а після ретельного вивчення всіх відповідних чинників та його індивідуальної справи. Відсутність індивідуального підходу і неврахування ситуації з правами людини в Туркменістані при ухваленні рішення про екстрадицію заявника суперечитиме вимогам статті 3 Конвенції.

2. Оцінка Суду

а) Загальні принципи

66. У своїй практиці Суд уже визначив, що екстрадиція особи Договірною державою може стати підставою для порушення питання про застосування статті 3 і, отже, про відповідальність цієї держави за Конвенцією, якщо доведено наявність суттєвих підстав вважати, що в разі екстрадиції така особа наразиться в державі, якій її видають, на реальний ризик зазнати поводження, забороненого статтею 3. Визначення такої відповідальності неминуче потребує оцінки умов у запитуючій країні з погляду вимог статті 3 Конвенції. Однак питання не полягає в оцінці або встановленні відповідальності запитуючої країни згідно із загальним міжнародним правом, Конвенцією чи якимсь іншим договором. Відповідальність, яка при цьому визначається або може бути визначена згідно з Конвенцією,— це відповідальність запитуваної Договірної держави, яка видає особу за дії, вчинення яких стає безпосередньою причиною того, що особа наражається на ризик зазнати забороненого нелюдського поводження (див. рішення у справі «Сорінг проти Сполученого Королівства» (*Soering v. the United Kingdom*) від 7 липня 1989 року, серія А, № 161, с. 35–36, п. 89–91; та згадане вище рішення у справі «Гарабаєв проти Росії» (*Garabayev v. Russia*), п. 73).

67. З'ясовуючи, чи було доведено існування у випадку видачі заявника реального ризику, що він зазнає поводження, забороненого статтею 3, Суд має проаналізувати це питання у світлі всіх наданих йому матеріалів і, якщо необхідно, у світлі матеріалів, здобутих ним самостійно (*proprio motu*). У таких справах, як ця, Суд має розглянути передбачувані наслідки видачі заявника до запитуючої країни, беручи до уваги загальну ситуацію в цій країні та особисті обставини заявника (див. рішення у справі «Вільвараджа та інші проти Сполученого Королівства» (*Vilvarajah and Others v. the United Kingdom*) від 30 жовтня 1991 року, серія А, № 215, п. 108, у кінці). Оцінюючи з цією метою загальну ситуацію в конкретній країні, Суд, як правило, надавав значення інформації, яка міститься в останніх доповідях таких незалежних міжнародних правозахисних асоціацій, як Міжнародна Амністія, або яку було отримано від урядових джерел, включаючи Державний департамент США

(див., наприклад, рішення у справі «Чагал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*) від 15 листопада 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-V, пп. 99–100; «Муслім проти Туреччини» (*Muslim v. Turkey*), № 53566/99, п. 67, від 26 квітня 2005 року; «Саїд проти Нідерландів» (*Said v. the Netherlands*), № 2345/02, п. 54, від 5 липня 2005 року; «Аль-Моаяд проти Німеччини» (*Al-Moayad v. Germany*) (ухвала), № 35865/03, пп. 65–66, від 20 лютого 2007 року; і «Сааді проти Італії» (*Saadi v. Italy*) [GC], № 37201/06, пп. 143–146, від 28 лютого 2008 року). Водночас Суд уже визначив, що сама лише ймовірність зазнати поганого поводження у зв'язку з нерегульованою ситуацією в запитуючій країні не спричиняє порушення статті 3 (див. згадане вище рішення у справі Вільвараджі та інших, п. 111, і ухвалу «Фатган Катані та інші проти Німеччини» (*Fatgan Katani and Others v. Germany*) (ухвала), № 67679/01, від 31 травня 2001 року), і якщо доступні Суду джерела характеризують загальну ситуацію, то конкретні твердження заявника у тій чи іншій справі потребують підтвердження іншими доказами (див. справу «Маматкулов і Аскарров проти Туреччини» (*Mamatkulov and Askarov v. Turkey*) [GC], № 46827/99 і № 46951/99, п. 73, ECHR 2005-I).

68. На думку Суду, коли заявник стверджує, що він є членом групи, стосовно якої систематично практикується погане поводження, починають діяти гарантії захисту статті 3, якщо заявник доведе — за необхідності, за допомогою джерел, згаданих у попередньому пункті,— що є серйозні підстави визнати існування такої практики та його належність до групи, про яку йдеться (див. згадане рішення у справі «Сааді проти Італії» [GC], п. 132).

69. Погане поводження має досягати певного мінімального рівня жорстокості, і лише тоді воно підпадатиме під дію статті 3. Оцінка такого мінімального рівня має, цілком природньо, відносний характер; вона залежить від усіх обставин справи, таких як характер і контекст відповідного поводження або покарання, способу та методу вчинення відповідних дій, тривалості поводження, його фізичних і психічних наслідків. Поводження вважатиметься «нелюдським» у значенні статті 3, якщо воно, зокрема, заздалегідь сплановане, здійснювалося безперервно протягом багатьох годин і спричинило або фактичні тілесні ушкодження, або сильні фізичні чи психічні страждання. Крім того, оцінюючи, чи було покарання або поводження таким, що «принижує гідність» у значенні статті 3, Суд повинен також визначити, чи було його метою принизити і зневажити відповідну особу і якщо йдеться про його наслідки — чи позначилося воно несприятливо на її особистості у спосіб, несумісний з вимогами статті 3. Оцінюючи умови тримання під вартою, потрібно брати до уваги кумулятивний ефект таких умов, а також конкретні скарги заявника. Важливим чинником є також тривалість тримання під вартою (див. згадане вище рішення у справі «Гарабаєв проти Росії», п. 75, з додатковими посиланнями). Крім того, навіть якщо вже надано дипломатичні запевнення, Суд не звільняється від обов'язку перевірити, чи забезпечують такі запевнення на практиці достатні гарантії того, що заявник буде

захищений від ризику зазнати поведження, забороненого Конвенцією (див. згадані вище рішення у справі Чагала, п. 105, та у справі «Сааді проти Італії» [GC], п. 148).

b) Застосування зазначених вище принципів у цій справі

70. Виходячи зі згаданої вище практики, Суд повинен визначити, чи існує реальний ризик того, що в разі екстрадиції заявника до Туркменістану він зазнає поганого поведження з огляду на відомі факти.

71. У цій справі Суд передусім враховує інформацію, що міститься в доповідях Державного департаменту США (див. пп. 34 і 35 вище). Згідно з цими матеріалами є чимало достовірних повідомлень про застосування правоохоронними органами в Туркменістані катування, узвичаєну практику побиття та застосування сили до підозрюваних у кримінальних злочинах з метою отримання зізнань. Були й повідомлення про побиття затриманих, які потребували медичної допомоги, та про ненадання медичної допомоги. Згідно з доповіддю Генерального секретаря ООН (див. пункт 36 вище) катування також застосовувалося як покарання осіб, які вже зізналися. У всіх згаданих доповідях однаково вказується на дуже погані умови тримання у в'язницях, зокрема на переповненість, незадовільне харчування та незабезпечення хворих лікуванням. Повідомляється також про те, що компетентні органи Туркменістану не проводять розслідувань скарг на катування і погане поведження. Зважаючи на авторитет і репутацію авторів цих доповідей, на серйозний характер розслідувань, за допомогою яких було зібрано відповідну інформацію, на той факт, що стосовно питань, про які йдеться, їхні висновки відповідають один одному і що по суті ці висновки підтверджуються іншими джерелами (див. пункт 37 вище), Суд не сумнівається в їхній достовірності. До того ж Уряд-відповідач не надав доказів чи доповідей, які могли б спростувати судження в джерелах, на які посилався заявник.

72. У зв'язку з твердженнями заявника про те, що через своє етнічне походження він може зазнати поведження або покарання, несумісного з гарантіями статті 3 Конвенції, Суд вказує на відсутність у наявних матеріалах будь-яких свідчень на підтвердження того, що з особами нетуркменського походження, підозрюваними у вчиненні кримінальних злочинів, поводяться інакше, ніж з підозрюваними, які за походженням є туркменами. Як свідчать наведені вище матеріали, будь-який підозрюваний у кримінальному провадженні, який перебуває під вартою, наражається на серйозний ризик зазнати катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поведження, до яких вдаються, щоб домогтися від нього зізнань та покарати його. Хоча заявника оголошено в розшук за відносно дрібне та політично невмотивоване правопорушення, Суд погоджується з доводом заявника про те, що в такій ситуації саме лише затримання як підозрюваного в кримінальній справі дає достатні підстави для побоювань щодо існування для нього серйозного ризику зазнати поведження, яке суперечить статті 3 Конвенції.

73. Суд далі звертає увагу на те, що у своєму листі від 19 квітня 2007 року перший заступник Генерального прокурора Туркменістану запевнив, що стосовно заявника вимоги статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод буде виконано і що після екстрадиції його не буде піддано катуванню, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (див. пункт 20 вище). Проте Суд зауважує, що зовсім не встановлено, чи в першого заступника Генерального прокурора або установи, яку він представляє, є повноваження надавати такі запевнення від імені держави. Крім того, з огляду на відсутність ефективної системи запобігання катуванню перевірити дотримання таких запевнень доволі складно. Нарешті Суд зазначає, що доповіді міжнародних правозахисних організацій також свідчать про серйозні проблеми в міжнародному співробітництві з органами влади Туркменістану у сфері прав людини та їхню категоричну відмову визнати порушення прав людини, незважаючи на послідовну інформацію про такі порушення, яка надходить як з міжурядових, так і з недержавних джерел (див. пункт 36 вище).

74. Виходячи з викладеного, Суд не може погодитися з Урядом у тому, що запевнення, надані в цій справі, можуть бути достатньою гарантією проти серйозного ризику поганого поводження в разі екстрадиції.

75. Наведені вище міркування, взяті в сукупності, Суд вважає достатніми для висновку про те, що екстрадиція заявника до Туркменістану становила б порушення статті 3 Конвенції.

Справа «Єрмоленко проти України», заява № 49218/10, рішення від 15 листопада 2012 р.

48. Суд неодноразово підкривав, що в соответствии со статьей 3 Конвенции государство должно обеспечить, чтобы лицо содержалось под стражей в условиях, совместимых с уважением к человеческому достоинству, чтобы способ и метод исполнения такой меры не подвергали его страданиям и трудностям, интенсивность которых превышает неизбежный уровень страданий, присущих лишению свободы, и чтобы, с учетом практических требований режима лишения свободы, его здоровье и благополучие были должным образом гарантированы, среди прочего, путем предоставления ему необходимой медицинской помощи (см. *Kudła v. Poland* [GC], no. 30210/96, § 94, ECHR 2000-XI).

49. Однако, статья 3 Конвенции не может быть истолкована как устанавливающая общее обязательство освобождать заключенных по состоянию здоровья. Рассмотрев ряд дел, касающихся содержания под стражей лиц пожилого возраста и/или тяжелобольных, Суд посчитал, что статья 3 может требовать освобождения задержанного только в исключительных случаях, в частности, в случаях, когда состояние его

здоровья является абсолютно несовместимым с содержанием под стражей (см. *Farbtuhs v. Latvia*, no. 4672/02, § 53, 2 December 2004).

50. В этой связи Суд повторяет, что для того, чтобы подпадать под действие статьи 3, жестокое обращение должно достигнуть минимального уровня жестокости. Оценка этого минимума относительна: она зависит от всех обстоятельств дела, таких как продолжительность обращения, его физические и/или психологические последствия и, в некоторых случаях, пол, возраст и состояние здоровья жертвы (см., среди прочего, *McGlinchey and Others v. the United Kingdom*, no. 50390/99, § 45, ECHR 2003-V).

51. При оценке совместимости состояния здоровья заявителя с содержанием под стражей следует учитывать три элемента: (а) состояние здоровья заключенного, (б) адекватность медицинской помощи и лечения в местах лишения свободы, и (в) целесообразность продолжения применения меры пресечения в связи с состоянием здоровья заявителя (см. *Mouisel v. France*, no. 67263/01, §§ 40-42, ECHR 2002-IX).

52. Кроме того, Суд придает особое значение существованию на национальном уровне процедуры, предусматривающей возможность освобождения в случае несовместимости здоровья заявителя с содержанием под стражей. Такая процедура должна обеспечивать достаточные гарантии защиты здоровья и благополучия заключенных, согласующиеся с законными требованиями тюремного заключения (см. *Mouisel v. France*, упомянутое выше, § 44) .

53. Обращаясь к настоящему делу, Суд отмечает, что у заявителя было диагностировано несколько серьезных заболеваний, требующих регулярной медицинской помощи. С 2002 года он страдал хроническим лимфолейкозом, и его состояние продолжало ухудшаться. Согласно медицинскому заключению от 22 июня 2009 года, заявителю требовалось регулярное поддерживающее лечение в специализированной гематологической клинике и постоянная медицинская помощь. Он также страдал другими серьезными заболеваниями.

54. Суд отмечает, что в заключении заявителя регулярно обследовали тюремные врачи и специалисты из гражданских больниц. Он также получал медицинскую помощь.

55. Однако, в апреле 2010 года заявителю был поставлен диагноз III стадия лейкемии, и ему было рекомендована химиотерапия. Несмотря на сделанный 23 сентября 2010 года вывод, что невыполнение этой программы может привести к смерти заявителя, только в конце ноября 2010 года, через шесть месяцев после первоначальной рекомендации, химиотерапия была, наконец, проведена.

56. Кроме того, Суд отмечает, что заявителю был поставлен диагноз киста почек, и в октябре 2010 года ему было рекомендовано хирургическое вмешательство. Однако заявитель был переведен в хирургическое отделение

только через год, и на данный момент нет никакой информации о том, что операция была проведена.

57. Учитывая, что состояние здоровья заявителя было серьезным, и отсутствие своевременной химиотерапии могло привести к стремительному ухудшению здоровья заявителя и смертельному исходу, Суд не может прийти к выводу, что заявителю оказывалась адекватная медицинская помощь в заключении.

58. Суд, однако, подчеркивает, что тот факт, что национальные власти не смогли незамедлительно обеспечить прохождение заявителем важных медицинских процедур, не означает, что заявитель автоматически должен был быть освобожден по состоянию здоровья. Суд отмечает, что заявитель не представил конкретных деталей, касающихся бытовых условий его содержания и обращения с ним, и нет никаких доказательств того, что он содержался под стражей в условиях, которые можно приравнять к бесчеловечному или унижающему достоинство обращению (сравните с *Farbtuhs v. Latvia*, упомянутое выше, §§ 58-60).

59. Суд, тем не менее, считает, что содержание под стражей само по себе неизбежно сказывается на заключенных, страдающих серьезными заболеваниями. В частности, Суд учитывает тот факт, что национальные власти посчитали состояние заявителя достаточно серьезным, чтобы поднять на национальном уровне вопрос о совместимости состояния здоровья заявителя с его содержанием под стражей. Хотя, в соответствии с национальным законодательством, заявитель не имел возможности поднять этот вопрос непосредственно в национальных судах, когда жена заявителя подала запрос от его имени, прокурор отдал распоряжение о создании специальной медицинской комиссии для оценки наличия медицинских оснований для освобождения заявителя.

60. В этой связи, Суд повторяет, что он не может подменять своим мнением точку зрения национальных властей, особенно когда национальные власти выполнили свои обязательства по защите физической неприкосновенности заявителя, предоставив ему надлежащую медицинскую помощь (см. *Sakporoulos v. Greece*, no. 61828/00, § 44, 15 January 2004). Тем не менее, в данном случае вопрос не поднимался в национальных судах, которые, в соответствии с национальной практикой (см. пункт 35 выше), должны были основывать свои решения не только на медицинских заключениях, но и на других соответствующих обстоятельствах. Кроме того, медицинской комиссии было поручено рассмотреть только конкретный вопрос, а именно совпадают ли проблемы со здоровьем заявителя с любым диагнозом из списка. Оценка того, насколько состояние здоровья заявителя, учитывая его серьезные заболевания, совместимо с содержанием под стражей, не входила в задачи комиссии.

61. При таких обстоятельствах, Суд считает, что, учитывая абсолютный запрет пыток, бесчеловечного и унижающего достоинство обращения, нельзя

оценивать совместимость состояния здоровья заявителя с содержанием под стражей опираясь исключительно на исчерпывающий перечень заболеваний, без какого-либо рассмотрения со стороны национальных судебных органов.

62. По мнению Суда, такая практика не обеспечивает достаточных гарантий защиты здоровья и благополучия заключенных.

63. Суд считает, что, учитывая неспособность своевременно провести жизненно важные медицинские процедуры и неадекватность оценки совместимости состояния здоровья заявителя с его содержанием под стражей, в настоящем деле имело место нарушение статьи 3 Конвенции.

Стаття 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність»

Справа «Чонка проти Бельгії» (*Čonka v. Belgium*), заява № 51564/99, рішення від 5 лютого 2002 р.

38. Суд зауважив, що арешт заявників з метою депортації з Бельгії є загальною підставою. Отже, до даного випадку застосовний пункт 1 (f) статті 5 Конвенції. Як вважається, заявники оспорюють необхідність їхнього арешту з такою метою; однак пункт 1 (f) статті 5 не вимагає наявності розумних підстав вважати затримання особи, щодо якої проводиться процедура депортації, необхідним, наприклад, щоб запобігти вчиненню нею правопорушення або здійсненню втечі. У цьому відношенні пункт 1 (f) статті 5 передбачає інший рівень правового захисту, ніж пункт 1 (c) статті 5: підпункт (f) вимагає лише, щоб заходи вживалися для цілей «процедури депортації» (див. рішення у справі «Чагал проти Сполученого Королівства» (*Chahal v. the United Kingdom*) від 15 листопада 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-V, с. 1862, п. 112).

39. Коли йдеться про «законність» затримання, у тому числі коли запитується, чи було дотримано «процедури, встановленої законом», Конвенція посилається переважно на обов'язок дотримувати матеріально-правових і процесуальних норм національного права, але, крім того, вимагає, щоб позбавлення свободи не суперечило цілі статті 5, а саме — захисту особи від сваволі держави (див., серед інших джерел, рішення у справах «Боцано проти Франції» (*Bozano v. France*) від 18 грудня 1986, серія А, № 111, с. 23, п. 54, і Чагала, згаданого вище, с. 1864, п. 118).

40. У цій справі заявники одержали письмове повідомлення наприкінці вересня 1999 року із запрошенням з'явитися до поліційної дільниці м. Гент 1 жовтня «для завершення оформлення документів, пов'язаних з їхніми клопотаннями про притулок». Коли вони прибули до поліційної дільниці, їм було вручено наказ покинути територію країни, датований 29 вересня 1999 року, а також рішення про їхнє вислання до Словаччини і арешт з цією метою. Кілька годин по тому їх було переведено до Стеноккерзельського закритого пересильного центру.

41. Суд взяв до уваги думку Уряду, згідно з якою, хоча формулювання повідомлення було явно невдалим, що публічно визнав міністр внутрішніх справ (див. пункт 23 вище), це не є достатньою підставою, щоб визнати неправомірною усю процедуру арешту або кваліфікувати її як зловживання владою. Хоча Суд має певні сумніви щодо відповідності такої практики бельгійському законодавству, особливо з огляду на те, що в даному випадку ця практика не була розглянута компетентним національним судом, проте Конвенція вимагає, щоб будь-який захід, що позбавляє особу свободи, не суперечив цілі статті 5, а саме — захисту особи від сваволі держави (див. пункт 39 вище). Попри те що Суд жодним чином не виключає допустимості певних хитрощів, до яких удається поліція, наприклад, з метою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, проте дії, за допомогою яких органи влади намагаються здобути довіру пошукачів притулку, щоб заарештувати й потім депортувати їх, можуть розглядатися як такі, що суперечать загальним принципам, прямо чи опосередковано передбаченим Конвенцією. Стосовно цього були всі підстави вважати, що, хоча формулювання повідомлення було «невдалим», це сталося не внаслідок неуважності; навпаки, таким його зробили навмисно, для того щоб забезпечити явку якомога більшої кількості тих, хто одержав повідомлення. На слуханні адвокат Уряду послався у цьому зв'язку на «невеликі

хитрощі», до яких свідомо вдалися органи влади, щоб забезпечити успіх запланованої ним «колективної репатріації» (див. пункт 23 вище).

42. Суд нагадав, що список винятків із права на свободу, закріпленого пунктом 1 статті 5, є вичерпним, і лише вузьке тлумачення цих винятків узгоджується з метою зазначеного положення (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «К. Ф. проти Німеччини» (*K.&F. v. Germany*) від 27 листопада 1997 року, Reports 1997-VII, с. 2975, п. 70). На думку Суду, ця вимога повинна стосуватися також і надійності таких повідомлень, як те, що було надіслане заявникам, незалежно від того, легально чи нелегально перебувають реципієнти в країні. З цього випливає, що навіть у випадку осіб, дозволений строк перебування яких у країні закінчився, свідоме рішення органів влади, спрямоване на сприяння запланованій операції вислання іноземців або підвищення її ефективності за допомогою введення їх в оману стосовно мети повідомлення з тим, щоб було легше позбавити їх свободи, несумісне зі статтею 5.

43. Зазначена обставина має стосунок до питання, що далі постало перед Судом, а саме — до попереднього заперечення Уряду, яке Суд раніше долучив до матеріалів справи. У цьому зв'язку Суд нагадав, що з огляду на пункт 1 статті 35 Конвенції заявник повинен мати змогу безперешкодно користуватися наявними засобами юридичного захисту, достатніми для того, щоб забезпечити йому компенсацію за стверджені порушення. Існування зазначених засобів юридичного захисту має бути достатньо реальним не лише в теорії, а й на практиці, адже без цього їм бракуватиме необхідної доступності та ефективності (див., серед інших джерел, рішення у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» (*Akdivar and Others v. Turkey*) від 16 вересня 1996 року, Reports 1996-IV, с. 1210, п. 66).

44. У даній справі Суд встановив кілька чинників, що безперечно вплинули на доступність засобу юридичного захисту, який, за твердженням Уряду, не було застосовано. Зокрема, це той факт, що інформація стосовно наявних засобів юридичного захисту, яку заявники отримали з прибуттям до поліційної дільниці, була надрукована дрібним шрифтом і мовою, якої вони не розуміли; допомогти великій кількості циганських сімей, які прибули до поліційної дільниці, зрозуміти зміст адресованих їм усних і письмових повідомлень мав лише один перекладач, і хоча він був присутній у поліційній дільниці, проте не залишився допомагати їм на період їхнього перебування в закритому центрі. Зрозуміло, що за таких обставин заявники під час перебування у поліційній дільниці мали небагато шансів зв'язатися з адвокатом за допомогою перекладача, і хоча вони могли подзвонити адвокату із закритого пересильного центру, але там уже не мали змоги скористатися послугами перекладача; попри ці труднощі, органи влади не запропонували їм жодної форми правової допомоги ні в поліційній дільниці, ні у пересильному центрі.

45. Крім того – і цей чинник, на думку Суду, був вирішальним, — як засвідчив на слуханні адвокат заявників (причому Уряд не заперечував його твердження), він дізнався про зазначені події і про ситуацію, в якій опинилися його клієнти, о 22 год. 30 хв. у п'ятницю, 1 жовтня 1999 року, так що будь-яке звернення до колегії з питань затримання уже не мало сенсу, оскільки, якби він подав заяву до колегії 4 жовтня, справу було б розглянуто не раніше 6 жовтня, тобто через день після вислання заявників, здійсненого 5 жовтня. Таким чином, хоч він і вважав, що все ще захищає інтереси заявників (див. пункт 21 вище), проте не міг подати заяву до колегії.

46. Конвенція покликана гарантувати не теоретичні й ілюзорні, а практичні й ефективні права (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Метьюз проти Сполученого Королівства» (*Matthews v. the United Kingdom*) [GC], № 24833/94, п. 34, ECHR 1999-I). Що стосується доступності засобу юридичного захисту в сенсі пункту 1 статті 35 Конвенції, то це означає, *inter alia*, що обставини, добровільно створювані органами влади, мають бути такими, щоб заявники мали реальну можливість скористатися засобом юридичного захисту. У цій справі такого не сталося, а тому попереднє заперечення слід відхилити.

Отже, було допущено порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

Стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд»

Справа «Христов проти України», заява № 24465/04, рішення від 19 лютого 2009 р.

34. Принцип юридичної визначеності вимагає поваги до принципу *res judicata*, тобто поваги до остаточного рішення суду. Згідно з цим принципом жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового до виконання рішення суду лише з однією метою - домогтися повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Повноваження судів вищого рівня з перегляду мають здійснюватися для виправлення судових помилок і недоліків, а не задля нового розгляду справи. Таку контрольну функцію не слід розглядати як замасковане оскарження, і сама лише ймовірність існування двох думок стосовно предмета спору не може бути підставою для нового розгляду справи. Відхід від цього принципу можливий лише тоді, коли цього вимагають відповідні вагомі й непереборні обставини (див. справу "Рябих проти Росії" (*Ryabykh v. Russia*), № 52854/39, п. 52, ECHR 2003-IX). Отже, у справі, що розглядається, Суд має визначити, чи органи влади здійснювали свої повноваження порушити та провести екстраординарну процедуру перегляду судової постанови таким чином, щоб забезпечити, наскільки це можливо, справедливу рівновагу між інтересами відповідної особи та необхідністю підтримання ефективності системи судочинства (див., *mutatis mutandis*, справи "Нікітін проти Росії" (*Nikitin v. Russia*), № 50178/99, п. 57, ECHR 2004-VIII, та "Савінський проти України" (974_089) (*Savinskiy v. Ukraine*), № 6965/02, п. 23, від 28 лютого 2006 року).

Справа «Ушаков та Ушакова проти України», заява № 10705/12, рішення від 18 червня 2015 р.

2. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

100. Суд повторює, що вимоги пункту 3 статті 6 Конвенції слід розглядати як особливі аспекти права на справедливий суд, гарантованого пунктом 1 цієї статті, а тому вони мають розглядатися спільно (див. рішення у справі «Ван Гейсегем проти Бельгії» (*Van Geyselghem v. Belgium*) [ВП], заява № 26103/95, п. 27, ECHR 1999-I). Суд має розглянути, чи було провадження загалом справедливим (див. рішення від 16 червня 2005 року у справі «Балліу проти Албанії» (*Balliu v. Albania*), заява № 74727/01, п. 25).

101. Суд наголошує, що, хоча право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективну юридичну допомогу захисника, який, у разі необхідності, призначається офіційно, не є абсолютним, воно є однією з основоположних ознак справедливого судового розгляду (див. рішення у справі «Кромбах проти Франції» (*Krombach v. France*), заява № 29731/96, п. 89, ECHR 2001-II). Як правило, доступ до захисника має надаватися з

першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження такого права (див. рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], заява № 36391/02, п. 55, від 27 листопада 2008 року). Право на захист буде в принципі непоправно порушено, якщо визнавальні покази, отримані під час допиту правоохоронними органами без доступу до захисника, використовуватимуться з метою засудження особи (див. там само).

102. Суд послідовно розглядав забезпечення доступу до захисника на ранніх етапах як процесуальну гарантію права не свідчити проти себе та як основоположну гарантію недопущення жорстокого поводження, відмічаючи особливу уразливість обвинуваченого на початкових етапах провадження, коли він стикається зі стресовою ситуацією та з положеннями кримінального законодавства, що ускладнюються. Будь-який виняток щодо реалізації цього права має бути чітко визначено, а його застосування має бути строго обмежено в часі. Ці принципи є особливо актуальними у справах з обвинуваченнями у вчиненні тяжких злочинів, бо саме у випадку, коли особі загрожує найсуворіше покарання, демократичні суспільства мають максимально можливою мірою забезпечувати її право на справедливий судовий розгляд (див. згадане вище рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*), п. 54).

103. Вищезазначені принципи права на захист і права не свідчити проти себе відповідають загальновизнаним міжнародним стандартам прав людини, які є основними складовими поняття справедливого судового розгляду та раціональна суть яких пов'язана, зокрема, із захистом обвинуваченого від свавільного тиску органів влади. Вони також сприяють попередженню помилок при здійсненні правосуддя та досягненню цілей статті 6 Конвенції, особливо дотриманню принципу рівності між органами слідства чи прокуратури та обвинуваченим (див. згадане вище рішення у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*), п. 53, рішення у справах «Биков проти Росії» (*Bykov v. Russia*) [ВП], заява № 4378/02, п. 92, 10 березня 2009 року, з подальшими посиланнями, і «Піщальніков проти Росії» (*Pishchalnikov v. Russia*), заява № 7025/04, п. 68, від 24 вересня 2009 року). Право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що у кримінальній справі сторона обвинувачення, намагаючись довести вину обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті всупереч волі обвинуваченого за допомогою методів примусу чи пригнічення (див. рішення у справі «Яллох проти Німеччини» (*Jalloh v. Germany*) [ВП], заява № 54810/00, п. 100, ECHR 2006-IX).

(b) Застосування зазначених вище принципів до цієї справи

104. Суд зазначає, що заявника фактично було затримано та допитано в якості підозрюваного у вчиненні вбивства пана Л. з 22 год. 27 червня до 20 год. 15 хв. 28 червня 2008 року. Хоча під час допиту 27 червня 2008 року він не надав будь-яких визнавальних показів, наступного дня він зізнався у

вчиненні вбивства. Відповідно до принципів практики Суду заявник мав право на правову допомогу захисника з самого першого допиту в міліції в якості підозрюваного. Проте, йому не було надано правову допомогу захисника до повторного допиту пізно ввечері 28 червня 2008 року. Тому Суд вважає, що у зв'язку з цим право заявника на правову допомогу було обмежено.

105. Суд також посилається на свій висновок про порушення статті 3 Конвенції щодо скарги заявника на жорстоке поводження (див. пункти 84 і 85). Отже, Суд вважає встановленим той факт, що заявник зазнав жорстокого поводження під час допиту 28 червня 2008 року, внаслідок чого надав визнавальні покази.

106. Поза увагою Суду не залишається той факт, що заявник підтримував його визнавальні покази у присутності призначеного йому захисника під час його повторного допиту, проведеного пізніше 28 червня 2008 року (вперше у якості підозрюваного у вчиненні злочину), та під час відтворення обстановки і обставин події 30 червня 2008 року. Проте слід зазначити, що його первинні визнавальні покази були частиною матеріалів справи. Таким чином, вони впливали на стратегію слідства та ними було встановлено межі, у яких мав будуватися подальший захист заявника.

107. Крім того, зважаючи на те, що заявника вперше було допитано у присутності захисника лише через кілька годин після жорстокого поводження з ним, Суд не вважає малоімовірним той факт, що заявник все ще знаходився під впливом цього жорстокого поводження. Таким же чином, події 1 липня 2008 року (а саме безперешкодне викрадення заявника працівниками міліції, які перед цим жорстоко поводитися з ним, безпосередньо з прокуратури) є для Суду свідченням того, що заявник залишався уразливим та мав підстави побоюватися подальшого жорстокого поводження. Це може пояснити той факт, що він продовжував підтримувати свої визнавальні покази 3 липня 2008 року.

108. Ще одним важливим питанням є можлива затримка конфіденційного спілкування заявника зі своїм захисником. Залишається нез'ясованим, коли воно відбулося. Той факт, що лише через сорок хвилин після завершення відтворення обстановки і обставин події, що відбулося 30 червня 2008 року, заявник відмовився від своїх визнавальних показів та вирішив подати скаргу на жорстоке з ним поводження, свідчить про те, що саме тоді він отримав можливість поговорити зі своїм захисником наодинці. У той же час сам захисник стверджував, що така розмова відбулася перед допитом заявника 28 червня 2008 року (див. пункт 22). Проте Суд не схиляється до того, щоб беззастережно прийняти це твердження, зважаючи на те, що кардинальна зміна позиції заявника 30 червня 2008 року залишається незрозумілою.

109. Суд також зазначає, що для засудження заявника національні суди поклалися на його визнавальні покази та на деякі інші докази. Проте суди не встановили переконливо, що ці визнавальні покази було надано абсолютно

добровільно. Так, у своєму вироку від 4 липня 2012 року суд першої інстанції відхилив скаргу заявника на жорстоке поводження, пославшись на постанову прокуратури про відмову у порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції від 18 травня 2012 року. Якби суд намагався хоча б відстежити фактичні зміни з цього питання, він помітив би, що тим часом 11 червня 2012 року вищестоящою прокуратурою було зазначено, що походження тілесних ушкоджень заявника не було встановлено, а тому було призначено повторну судово-медичну експертизу щодо цього питання (див. пункти 53-55 і 65-66). Незважаючи на те, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ одного разу скасував вирок суду першої інстанції внаслідок неналежного розгляду скарги заявника на жорстоке поводження, у наступному вироку відсутні жодні ознаки того, що у зв'язку з цим було вжито будь-яких подальших заходів.

110. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що право заявника не свідчити проти себе та його право на правову допомогу були неналежним чином обмежені під час його первинних допитів в міліції, та що ці обмеження не були виправлені під час судового розгляду його справи.

111. Цього достатньо, щоб Суд дійшов висновку, що було порушення пункту 1 і підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції щодо заявника.

Справа «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11, рішення від 9 січня 2013 р.

(с) Оцінка Суду

103. Для того, щоб встановити, чи може суд вважатися «незалежним» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції, слід звернути увагу, *inter alia*, на спосіб призначення його членів і строк їхніх повноважень, існування гарантій проти тиску ззовні та на питання, чи створює орган видимість незалежного (див. рішення у справах «Фіндлей проти Сполученого Королівства» (*Findlay v. the United Kingdom*), від 25 лютого 1997 року, п. 73, Reports of Judgments and Decisions 1997-I, та «Брудницька та інші проти Польщі» (*Brudnicka and Others v. Poland*), заява № 54723/00, п. 38, ECHR 2005-II). Суд наголошує на тому, що поняття поділу влади між політичними органами виконавчої влади та судовою системою набуло в його практиці все більшого значення (див. рішення у справі «Стаффорд проти Сполученого Королівства» (*Stafford v. the United Kingdom*) [ВП], заява № 46295/99, п. 78, ECHR 2002-IV). У той же час ані стаття 6, ані будь-яке інше положення Конвенції не вимагають від держав дотримання будь-яких теоретичних конституційних концепцій стосовно дозволених меж взаємодії між гілками влади (див. рішення у справі «Клейн та інші проти Нідерландів» (*Kleyn and Others v. the Netherlands*) [ВП], заяви №№ 39343/98, 39651/98, 43147/98 та 46664/99, п. 193, ECHR 2003-VI).

104. Як правило, безсторонність означає відсутність упередженості та необ'єктивності. Згідно з усталеною практикою Суду існування безсторонності для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції повинно встановлюватися згідно з: (i) суб'єктивним критерієм, врахувавши особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість або чи був він об'єктивним у цій справі, та (ii) об'єктивним критерієм, іншими словами, шляхом встановлення того, чи забезпечував сам суд та, серед інших аспектів, його склад, достатні гарантії для того, щоб виключити будь-який обґрунтований сумнів у його безсторонності (див., серед інших, рішення у справах «Фей проти Австрії» (*Fey v. Austria*), від 24 лютого 1993 року, Series A № 255, пп. 28 та 30, та «Веттштайн проти Швейцарії» (*Wettstein v. Switzerland*), заява № 33958/96, п. 42, ECHR 2000-XII).

105. Проте між суб'єктивною та об'єктивною безсторонністю не існує беззаперечного розмежування, оскільки поведінка судді не тільки може викликати об'єктивні побоювання щодо його безсторонності з точки зору стороннього спостерігача (об'єктивний критерій), а й може бути пов'язана з питанням його або її особистих переконань (суб'єктивний критерій) (див. рішення у справі «Кіпріану проти Кіпру» (*Kyprianou v. Cyprus*) [ВП], заява № 73797/01, п. 119, ECHR 2005-XIII). Отже, у деяких випадках, коли докази для спростування презумпції суб'єктивної безсторонності судді отримати складно, додаткову гарантію надасть вимога об'єктивної безсторонності (див. рішення від 10 червня 1996 року у справі «Пуллар проти Сполучного Королівства» (*Pullar v. the United Kingdom*), п. 32, Reports 1996-III).

106. У цьому відношенні навіть вигляд має певну важливість - іншими словами, «має не лише здійснюватися правосуддя - ще має бути видно, що воно здійснюється». Адже йдеться про довіру, яку в демократичному суспільстві суди повинні вселяти у громадськість (див. рішення від 26 жовтня 1984 року у справі «Де Куббер проти Бельгії» (*De Cubber v. Belgium*), Series A, № 86).

107. Насамкінець, концепції незалежності та об'єктивної безсторонності тісно пов'язані між собою та залежно від обставин можуть вимагати спільного розгляду (див. рішення у справі «Сасілор-Лормін проти Франції» (*Sacilor-Lormines v. France*), заява № 65411/01, п. 62, ECHR 2006-XIII). З огляду на факти цієї справи Суд вважає за належне розглянути питання незалежності та безсторонності разом.

108. Суд зауважив (див. пункти 89 та 90 вище), що ВРЮ та парламент виконували функцію розгляду справи щодо заявника та винесення обов'язкового рішення. Згодом ВАСУ здійснив перегляд висновків та рішень вищезазначених органів. Отже, спершу Суд повинен розглянути, чи були дотримані принципи незалежного та безстороннього суду на стадії розгляду справи заявника та винесення обов'язкового для виконання рішення.

(i) Незалежність та безсторонність органів, що розглядали справу заявника

(a) ВРЮ

109. Суд уже постановляв, що у разі, якщо щонайменше половина складу суду, включаючи Голову з правом вирішального голосу, складається з суддів, це є суттєвим свідченням безсторонності (див. рішення від 23 червня 1981 року у справі «Ле Комт, Ван Лювен та Де Мойер проти Бельгії» (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*), п. 58, Series A № 43). Доречно зауважити стосовно дисциплінарних проваджень щодо суддів, що необхідність значної участі суддів у відповідному дисциплінарному органі визнана Європейською Хартією про закон «Про статус суддів» (див. пункт 78 вище).

110. Суд зазначає, що згідно зі статтею 131 Конституції України та Законом України «Про Вищу раду юстиції» 1998 року ВРЮ складається з двадцяти членів, які призначаються різними органами. Проте тут треба підкреслити, що три її члени безпосередньо призначаються Президентом України, три члени - парламентом, два члени - всеукраїнською конференцією працівників прокуратури. Міністр юстиції та Генеральний прокурор України є членами ВРЮ за посадою. Отже, наслідком принципів, згідно з якими здійснюється формування складу ВРЮ, закріплених у Конституції України та розвинутих у Законі України «Про Вищу раду юстиції» 1998 року, є те, що переважну більшість членів ВРЮ складають особи, які не є суддями та обрані безпосередньо органами виконавчої та законодавчої влади.

111. Внаслідок цього, справу заявника розглядали шістнадцять членів ВРЮ, присутніх на засіданні, тільки три з яких були суддями. Отже, судді складали зовсім невелику частину складу ВРЮ, яка розглядала справу заявника (див. пункт 24 вище).

112. Тільки після внесення у Закон «Про Вищу раду юстиції» 1998 року змін від 7 липня 2010 року до нього було додано вимогу щодо обрання десяти членів ВРЮ з-поміж суддів. Проте ці зміни не вплинули на справу заявника. У будь-якому разі, їх недостатньо, оскільки органи, що призначають членів ВРЮ, залишаються тими ж самими, та тільки троє суддів обираються своїми колегами. З огляду на важливість зменшення впливу політичних органів Уряду на склад ВРЮ та потребу забезпечити необхідний рівень судової незалежності, спосіб, в який до дисциплінарного органу обираються судді, є також важливим для забезпечення суддівського самоврядування. Як зазначалося Венеціанською комісією, змінена процедура не вирішила питання, оскільки саме по собі призначення й надалі здійснюється тими ж самими органами, а не суддями (див. пункти 28 та 29 висновку Венеціанської комісії, наведеного у пункті 79 вище).

113. Суд також зазначає, що згідно зі статтею 19 Закону «Про Вищу раду юстиції» 1998 року тільки чотири члени ВРЮ працюють в ній на постійній основі. Інші члени працюють та отримують свою зарплатню поза межами

ВРЮ, що неминуче означає їхню матеріальну, ієрархічну та адміністративну залежність від їхніх головних роботодавців та ставить під загрозу як їхню незалежність, так і безсторонність. Зокрема, у випадку Міністра юстиції та Генерального прокурора України, які є членами ВРЮ за посадою, втрата основної посади означає втрату членства у ВРЮ.

114. Суд звертається до висновку Венеціанської комісії про те, що включення Генерального прокурора України до ВРЮ в якості її члена за посадою також викликає занепокоєння, оскільки це може мати залякуючий ефект для суддів та сприйматися як потенційна загроза. Зокрема, Генеральний прокурор України очолює ієрархічну прокурорську систему та здійснює нагляд за всіма прокурорами. З огляду на функції прокурорів, вони беруть участь у багатьох справах, які мають вирішувати судді. Присутність Генерального прокурора України у зазначеному органі, який має повноваження щодо призначення суддів, застосування до них дисциплінарних заходів та їхнього звільнення створює ризик того, що у таких справах судді не діятимуть безсторонньо, або що Генеральний прокурор України не діятиме безсторонньо у відношенні тих суддів, чиї рішення він не схвалює (див. пункт 30 висновку Венеціанської комісії, наведеного у пункті 79 вище). Те саме стосується й інших членів ВРЮ, призначених від всеукраїнської конференції працівників прокуратури. У цьому відношенні показовим є занепокоєння, висловлене Комісаром Ради Європи з прав людини (див. пункт 42 відповідної доповіді у пункті 80 вище).

115. Суд також зауважує, що члени ВРЮ, які здійснювали перевірку у справі заявника та направили подання про його звільнення (Р.К. та В.К.), згодом взяли участь у голосуванні щодо рішення про його звільнення з посади. Крім того, один з цих членів (В.К.) був призначений Головою ВРЮ та головував у засіданні, в якому розглядалась справа заявника. Роль цих членів у висуванні звинувачень щодо заявника на підставі результатів проведеної ними дисциплінарної перевірки викликає об'єктивний сумнів щодо їхньої безсторонності при винесенні рішення по суті у справі заявника (див., для порівняння, рішення від 15 листопада 2001 року у справі «Вернер проти Польщі» (*Werner v. Poland*), заява № 26760/95, пп. 43 та 44).

116. Також слід розглянути твердження заявника про особисту упередженість певних членів ВРЮ, зокрема, Голови парламентського комітету з питань правосуддя (С.К.), який також був членом ВРЮ. По-перше, не можна ігнорувати його ролі у незабезпеченні¹ заявникові можливості скласти присягу члена ВРЮ. По-друге, його думка, оприлюднена 14 червня 2007 року в офіційному парламентському виданні, свідчила, що він категорично не погоджувався з попереднім судовим рішенням у справі щодо незаконності постанови парламенту про тимчасовий порядок призначення голів та заступників голів місцевих судів. Навіть хоча пан С.К. безпосередньо не критикував заявника, очевидно, що він не схвалював дії заявника, який був позивачем у тій справі. Твердження Уряду про те, що ця публічна заява була зроблена набагато раніше, до початку дисциплінарного провадження,

Суд не переконали. З огляду на те, що проміжок часу між двома цими подіями, як стверджувалося Урядом, складав приблизно шість місяців, цей строк не може вважатися достатньо тривалим, щоб усунути у цьому відношенні будь-який причинно-наслідковий зв'язок.

-1 *Виправлено 9 квітня 2013 року: попередньо було зазначено «не можна ігнорувати незабезпечення ним».*

117. Відповідно факти цієї заяви порушують низку серйозних питань, які вказують як на недоліки структурного характеру в провадженні у ВРЮ, так і на ознаки особистої упередженості з боку певних членів ВРЮ, які розглядали справу заявника. Отже, Суд доходить висновку, що провадження у ВРЮ не відповідає принципам незалежності та безсторонності, які вимагаються пунктом 1 статті 6 Конвенції.

(β) «Незалежність та безсторонність» на стадії розгляду справи парламентом України

118. Подальший розгляд справи парламентом України, законодавчим органом, не усунув структурних недоліків «незалежності та безсторонності», а, скоріш, додав провадженню політизації та ще більше посилив невідповідність процедури принципів поділу влади.

- Парламентський комітет

119. Що стосується провадження у парламентському комітеті, то Голова комітету (С.К.) та один з його членів були також членами ВРЮ і приймали рішення у справі заявника на обох рівнях. Відповідно при розгляді подань ВРЮ вони не могли бути безсторонніми (див., *mutates mutandis*, рішення від 23 травня 1991 року у справі «Обершлік проти Австрії (№ 1)» (*Oberschlick v. Austria* (no. 1), пп. 50-52, Series A № 204). Окрім того, міркування Суду стосовно відсутності особистої безсторонності, зазначені у пункті 116 вище, такою самою мірою стосуються цієї стадії процедури. Крім того, слід взяти до уваги той факт, що пан С.К. разом з двома членами парламентського комітету клопотав перед ВРЮ про призначення перевірки можливих порушень з боку заявника.

120. У той же час процедури відводу членів ВРЮ не існувало, оскільки така процедура Законом України «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України» 2004 року не передбачалася. Це вказує на відсутність належних гарантій для забезпечення відповідності провадження критерію об'єктивної безсторонності (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Мікаллеф проти Мальти» (*Micallef v. Malta*) [ВП], заява № 17056/06, пп. 99 та 100, ECHR 2009).

- Пленарне засідання парламенту

121. Що стосується пленарного засідання парламенту, то справу представляли двоє народних депутатів - пан С.К. та пан В.К. (див. пункт 27 вище). Проте процедура по суті зводилася до висловлення загальних думок, заснованих на висновках ВРЮ та парламентського комітету. На цій стадії

розгляд справи обмежувався ухваленням обов'язкового рішення, що ґрунтувалося на висновках, яких дійшли ВРЮ та парламентський комітет.

122. У цілому факти цієї справи говорять про те, що пленарне засідання не було належним місцем для розгляду питань факту та права, оцінки доказів та юридичної кваліфікації фактів. Роль політиків, які засідають у парламенті та від яких не вимагається мати будь-який юридичний або судовий досвід у встановленні складних питань факту та права, не була належним чином пояснена Урядом та не була обґрунтована як така, що відповідає вимогам незалежності та безсторонності суду згідно зі статтею 6 Конвенції.

(ii) Чи були питання «незалежності та безсторонності» виправлені ВАСУ

123. Згідно з практикою Суду навіть у разі, коли судовий орган, що виносить рішення у спорах щодо «прав та обов'язків цивільного характеру», у певному відношенні не відповідає пункту 1 статті 6 Конвенції, порушення Конвенції не констатується за умови, якщо провадження у вищезазначеному органі «згодом є предметом контролю, здійснюваного судовим органом, що має повну юрисдикцію та насправді забезпечує гарантії пункту 1 статті 6 Конвенції» (див. вищенаведене рішення у справі «Альбер та Ле Комт проти Бельгії» (*Albert and Le Compte v. Belgium*), п. 29, та рішення від 14 листопада 2006 року у справі «Цфайо проти Сполученого Королівства» (*Tsfayo v. the United Kingdom*), заява № 60860/00, п. 42). У рамках скарги за статтею 6 Конвенції для того, щоб визначити, чи мав суд другої інстанції «повну юрисдикцію» або чи забезпечував «достатність перегляду» для виправлення відсутності незалежності в суді першої інстанції, необхідно врахувати такі фактори, як предмет оскаржуваного рішення, спосіб, в який було винесено рішення, та зміст спору, включаючи бажані та дійсні підстави для оскарження (див. рішення від 22 листопада 1995 року у справі «Брайян проти Сполученого Королівства» (*Bryan v. the United Kingdom*), пп. 44-47, Series A № 335-A, та вищезазначене рішення у справі «Цфайо проти Сполученого Королівства» (*Tsfayo v. the United Kingdom*), п. 43).

(a) Щодо «достатності перегляду»

124. Суд не переконаний, що ВАСУ здійснив достатній перегляд справи заявника за таких причин.

125. По-перше, виникає питання, чи міг ВАСУ ефективно переглянути рішення ВРЮ та парламенту з огляду на те, що він мав повноваження визнати ці рішення незаконними, але повноважень скасувати їх та за потреби вжити наступних адекватних заходів він не мав. Навіть незважаючи на те, що визнане незаконним рішення не тягне за собою юридичних наслідків, Суд вважає, що нездатність ВАСУ формально скасувати оскаржувані рішення та відсутність норм, що регулюють подальший хід дисциплінарного провадження, породжує певну невизначеність щодо того, якими мають бути дійсні правові наслідки такого судового визнання.

126. Судова практика, напрацьована у цій сфері, може бути у цьому відношенні показовою. Уряд надав копії рішень національних судів у двох

справах. Проте ці приклади показують, що після того, як ВАСУ визнав звільнення суддів незаконним, позивачі мали ініціювати окреме провадження для відновлення на посаді. Ці матеріали не пояснюють, яким чином повинно проходити дисциплінарне провадження (зокрема, які заходи мають бути вжиті державними органами, що мають відношення до справи, після того як оскаржувані рішення визнаються незаконними, а також строки вжиття таких заходів), але прямо показують, що виключно на підставі декларативного рішення ВАСУ автоматичного відновлення на посаді не відбувається. Отже, надані матеріали говорять про обмежені правові наслідки, які виникають внаслідок перегляду таких питань ВАСУ та лише підсилюють побоювання Суду стосовно здатності ВАСУ ефективно вирішити це питання та забезпечити достатній перегляд справи.

127. По-друге, розглядаючи спосіб, в який ВАСУ дійшов рішення у справі заявника, та межі спору, Суд зазначає, що висунуті заявником важливі аргументи не були належним чином розглянуті ВАСУ. Зокрема Суд не вважає, що твердження заявника про відсутність безсторонності з боку членів ВРЮ та парламентського комітету були розглянуті з необхідною ретельністю. Доводи Уряду у цьому відношенні є непереконливими.

128. Більш того, ВАСУ не зробив справжньої спроби розглянути твердження заявника про те, що постанова парламенту не відповідала Закону України «Про статус народного депутата України» 1992 року та Регламенту Верховної Ради України, незважаючи на той факт, що це було в межах його компетенції (див. пп. 1 та 5 статті 171-1 Кодексу адміністративного судочинства України вище), а заявник чітко порушував це питання у своїй скарзі та надав відповідні докази (див. пункти 29 та 33 вище). ВАСУ не було здійснено оцінки доказів, наданих заявником. При цьому твердження заявника про незаконність процедури голосування у парламенті було у подальшому розтлумачено як скарга на неконституційність відповідної постанови парламенту. У такий спосіб ВАСУ ухилився від розгляду цього питання, залишивши його Конституційному суду України, безпосереднього доступу до якого заявник не мав (див. рішення від 7 жовтня 2010 року у справі «Богатова проти України» (*Bogatova v. Ukraine*), заява № 5231/04, п. 13, з подальшими посиланнями).

129. Отже, Суд вважає, що перегляд справи заявника ВАСУ не був достатнім, а, отже, не міг нейтралізувати відсутність процесуальної справедливості, яка існувала на попередніх стадіях національного провадження.

(β) Щодо вимог «незалежності та безсторонності» на стадії перегляду справи ВАСУ

130. Суд зауважує, що судовий перегляд здійснювався суддями ВАСУ, які також перебували в межах дисциплінарної юрисдикції ВРЮ. Це означає, що стосовно цих суддів також могло бути порушене дисциплінарне провадження у ВРЮ. З огляду на широкі повноваження ВРЮ стосовно професійних кар'єр

суддів (призначення на посаду, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення з посади), а також на відсутність захисних механізмів незалежності та безсторонності ВРЮ (як розглядалося вище), Суд не переконаний у тому, що судді ВАСУ при розгляді справи заявника, в якій однією зі сторін була ВРЮ, могли забезпечувати «незалежність та безсторонність», які вимагаються статтею 6 Конвенції.

(iii) *Висновок*

131. Відповідно Суд констатує, що національні органи не забезпечили незалежний та безсторонній розгляд справи заявника, а наступний перегляд його справи не виправив ці проблеми. Отже, у цьому відношенні було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Бочан проти України» (№ 2), заява № 22251/08, рішення від 15 лютого 2015 р.

D. Суть нової скарги заявниці за пунктом 1 статті 6 Конвенції

60. Щодо питання дотримання у цій справі вимог пункту 1 статті 6 Конвенції Суд зазначає, що скарга заявниці на несправедливість провадження стосувалася саме обґрунтування Верховного Суду України, наведеного у його ухвалі від 14 березня 2008 року.

61. Суд повторює, що згідно з його тривалою та усталеною практикою до компетенції Суду не належить розгляд стверджуваних помилок щодо питань факту або права, яких припустилися національні суди, якщо тільки такі помилки не порушили права та свободи, що охороняються Конвенцією (див., наприклад, рішення у справах «Гарсія Руїс проти Іспанії» (*Garcia Ruiz v. Spain*) [ВП], заява № 30544/96, п. 28, ECHR 1999-I; та «Перес проти Франції» (*Perez v. France*) [ВП], заява № 47287/99, п. 82, ECHR 2004-I), наприклад, коли, як виняток, можна стверджувати, що помилки становлять несумісну зі статтею 6 Конвенції «несправедливість». Хоча це положення гарантує право на справедливий розгляд справи, воно не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів або способу, в який вони повинні оцінюватись, що є у першу чергу предметом регулювання національного законодавства та національних судів. Зазвичай Судом не переглядаються такі питання, як вага, що надається національними судами певним доказам або висновкам чи оцінкам, які перебувають у них на розгляді. Суд не має діяти як четверта інстанція, а тому не ставитиме рішення національних судів під сумнів на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції, якщо їхні висновки не можна вважати свавільними або явно необґрунтованими (див., наприклад, рішення у справах «Дюлоран проти Франції» (*Dulaurans v. France*), заява № 34553/97, пп. 33-34 та 38, від 21 березня 2000 року; «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*), заява № 72118/01, п. 170, від 15 листопада 2007; та «Анджельковіч проти Сербії» (<...>), заява № 1401/08, п. 24, від 9 квітня 2013 року):

62. Так, в рішенні у справі «Дюлоран проти Франції» (*Dulaurans v. France*) Суд встановив порушення права на справедливий суд, оскільки єдиною причиною, чому касаційний суд Франції ухвалив оскаржуване рішення про залишення касаційної скарги заявниці без задоволення як неприйнятної, був результат «*une erreur manifeste d'appréciation*» («явної помилки в оцінці») (див. вищенаведене рішення у справі «Дюлоран проти Франції» (*Dulaurans v. France*)). Ідея, що лежить в основі цього поняття «*erreur manifeste d'appréciation*» (концепція адміністративного права Франції) у тому вигляді, в якому воно використовується у контексті пункту 1 статті 6 Конвенції, безсумнівно полягає у тому, що якщо помилка національного суду щодо питань права або факту є настільки очевидною, що її можна кваліфікувати як «явну помилку» (тобто помилку, якої не міг би припуститися розумний суд), вона може порушити справедливість провадження. В рішенні у справі «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*) безпідставність висновку національних судів щодо фактів була «такою разючою та відчутною», що Суд постановив, що провадження, на яке скаржився заявник, мало вважатися «грубим свавіллям» (див. вищенаведене рішення у справі «Хамідов проти Росії» (*Khamidov v. Russia*), п. 174). В рішенні у справі «Анджелькович проти Сербії» (<...>) Суд встановив, що свавільність рішення національного суду, яке в принципі не мало правових підстав за національним законодавством та не мало жодного зв'язку між встановленими фактами, застосовним правом та результатами провадження, становила «відмову у правосудді» (див. вищенаведене рішення у справі «Анджелькович проти Сербії» (<...>), п. 27).

63. У цій справі Суд зазначає, що у своїй ухвалі від 14 березня 2008 року Верховний Суд України грубо викривив висновки рішення Суду від 3 травня 2007 року. Зокрема, Верховний Суд України зазначив, що Суд встановив, що рішення національних судів у справі заявниці були законними та обґрунтованими і що їй було присуджено відшкодування у зв'язку з порушенням гарантії щодо «розумного строку», а ці твердження є явно некоректними (див. пункти 13-18 та 21).

64. Суд зауважує, що обґрунтування Верховного Суду України становило не просто інше розуміння правового документу. Суд вважає, що обґрунтування Верховного Суду України можна тлумачити лише як «грубе свавілля» або «відмову у правосудді» у тому розумінні, що викривлений виклад рішення 2007 року у першій справі «Бочан проти України» (*Bochan v. Ukraine*) призвів до руйнування намагань заявниці домогтися розгляду у рамках передбаченої національним законодавством процедури касаційного типу її майнових вимог на підставі рішення Суду у попередній справі (див. пункти 51-53). У зв'язку з цим слід зазначити, що у своєму рішенні 2007 року Суд встановив, що, зважаючи на обставини, за яких Верховний Суд України передавав справу заявниці до нижчестоящих судів, сумніви заявниці щодо безсторонності суддів, які розглядали справу, включаючи суддів Верховного Суду України, були об'єктивно обґрунтованими (див. пункти 13-15).

65. Відповідно з огляду на висновки Суду щодо характеру та наслідків недоліків ухвали Верховного Суду України від 14 березня 2008 року (див. пункти 63-64) слід зробити висновок, що оскаржуване провадження не відповідало вимозі пункту 1 статті 6 Конвенції щодо «справедливого суду» і що було порушення цього положення.

Справа «Волошин проти України», заява № 15853/08, рішення від 10 жовтня 2013 р.

32. Повертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що заявник вимагав відшкодування за неналежні умови тримання під вартою та наводив низку конкретних скарг з цього приводу. Суди відхилили позов після того, як постановили, що заявник не довів завдання йому хоч якоїсь моральної шкоди, що мали місце якісь неправомірні дії або бездіяльність з боку відповідачів або вони були винними у якихось правопорушеннях цивільного характеру.

33. Проте навіть якщо національні суди відхилили позов заявника через брак доказів, вони, тим не менше, визнали складнощі, з якими заявник зіткнувся при зборі доказів, що мали значення для справи. А саме: за клопотанням заявника районний суд зобов'язав ІТТ надати витяги з «Журналу реєстрації осіб» щодо співкамерників заявника. Ймовірно, ці особи могли підтвердити або спростувати твердження заявника щодо його особистого становища у конкретній камері у відповідний час та надати свідчення щодо проведення особистого обшуку. Проте, отримавши неповну інформацію, районний суд не вжив подальших заходів для встановлення цих осіб та їх допиту. Незважаючи на той факт, що заявник конкретно стверджував у судах вищих інстанцій, що районний суд не вжив заходів для забезпечення доказів, немає жодних підстав вважати, що суди вищих інстанцій розглядали це питання та належним чином оцінили питання щодо того, чи був заявник у змозі ефективно представляти свою справу.

34. Суд також зазначає, що під час розгляду скарг заявника щодо неналежних умов тримання під вартою національні суди не взяли до уваги показання свідків на тих підставах, що ці свідки не мали безпосередніх знань про обставини, які мали бути встановлені. Крім того, суди не надали чіткої оцінки твердженням заявника про те, що пані О. та Д. тримали у ІТТ протягом того ж періоду, і що пані Д. тримали у тих же камерах, що й заявника, хоча й у інші дні в межах періоду, що розглядався.

35. На думку Суду, національні суди, проігнорували вищезазначені питання, хоча вони і були доречними для належного розгляду справи, не виконали свої зобов'язання за пунктом 1 статті 6 Конвенції щодо забезпечення рівності сторін та надання належного обґрунтування їхніх рішень. Таким чином, було порушення цього положення Конвенції.

Справа «Чуйкіна проти України», заява № 28924/04, рішення від 13 січня 2011 р.

50. Суд нагадує, що процесуальні гарантії, викладені у статті 6 Конвенції, забезпечують кожному право звертатися до суду з позовом щодо своїх цивільних прав та обов'язків. Таким чином стаття 6 Конвенції втілює «право на суд», в якому право на доступ до суду, тобто право ініціювати в судах провадження з цивільних питань становить один з його аспектів (див. рішення від 21 лютого 1975 року у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*), пп. 28-36, Series A № 18). Крім того, порушення судового провадження саме по собі не задовольняє усіх вимог пункту 1 статті 6 Конвенції. Ціль Конвенції - гарантувати права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними або ілюзорними. Право на доступ до суду включає в себе не лише право ініціювати провадження, а й право отримати «вирішення» спору судом. Воно було б ілюзорним, якби національна правова система Договірної держави дозволяла особі подати до суду цивільний позов без гарантії того, що справу буде вирішено остаточним рішенням в судовому провадженні. Для пункту 1 статті 6 Конвенції було б неможливо детально описувати процесуальні гарантії, які надаються сторонам у судовому процесі - провадженні, яке є справедливим, публічним та швидким, не гарантувавши сторонам того, що їхні цивільні спори будуть остаточно вирішені (див. рішення у справах «Мултіплекс проти Хорватії» (*Multiplex v. Croatia*), заява № 58112/00, п. 45, від 10 липня 2003 року, та «Кутіч проти Хорватії» (*Kutic v. Croatia*), заява № 48778/99, п. 25, ECHR 2002-II).

51. У цій справі національні органи поклалися на той факт, що орган державної влади було ліквідовано без правонаступництва, що стало підставою для закриття провадження щодо цього органу. Суд встановив, що ліквідація державної установи без правонаступництва не може звільнити державу від необхідності виконання рішення щодо ліквідованого органу. Суд також зазначив, що «інший висновок дозволить державі використовувати такий підхід, щоб уникати сплати боргів своїх органів, особливо беручи до уваги те, що потреби, які змінюються, змушують державу часто змінювати свою організаційну структуру, включаючи формування нових органів та ліквідацію старих» (рішення від 15 липня 2010 року у справі «Нікітіна проти Росії» (*Nikitina v. Russia*), заява № 47486/07, п. 19, наразі ще не набуло статусу остаточного). Подібний підхід слід застосовувати до судового провадження у справі проти державного органу, в якому особа оскаржує виконавче провадження, враховуючи, що це виконання було і залишається обов'язком держави, незалежно від того, який конкретно орган відповідає за виконання цієї функції у будь-який момент часу. Тому ліквідація відділу Державної виконавчої служби без правонаступництва у цій справі призвела до відмови заявниці у праві на вирішення суті її позову остаточним рішенням суду щодо відшкодування. Отже Суд доходить висновку, що такою відмовою заявницю було позбавлено права на доступ до суду. Таким чином, у цій справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України», заява № 23620/05, рішення від 24 листопада 2016 р.

25. Суд повторює, що згідно з його усталеною практикою податкові спори виходять за межі сфери цивільних прав та обов'язків, незважаючи на матеріальні наслідки, які вони обов'язково створюють для платника податків (див. рішення у справі «Феррадзіні проти Італії» (*Ferrazzni v. Italy*) [ВП], № 44759/98, пп. 29-31, від 12 липня 2001 року). Оскільки митні збори або мито на імпортовані товари повинні розглядатися як такі, що підпадають під сферу оподаткування, а також оскільки податкове питання досі є одним з основних питань, що належать до виключної компетенції державних органів, зберігаючи переважачий публічний характер відносин між платником податків та рештою суспільства, Суд вважає, що податкові спори виходять за межі сфери цивільних прав та обов'язків, незважаючи на матеріальні наслідки, які вони обов'язково створюють для платника податків (див. справи «Емеса Сугар Н.В. проти Нідерландів» (ріш.) (*Emesa Sugar N.V., v. the Netherlands*), № 62023/00, від 13 січня 2005, «Кетко та Мроз проти України» (ріш.), (*Ketko and Mroz v. Ukraine*), № 31223/03, від 3 квітня 2006 року, та, з найбільш недавніх, справа «Калаврос проти Греції» (ріш.), (*Kalavros v. Greece*), № 27602/14, пп. 42-46 від 17 листопада 2015 року).\

Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України», заява № 48553/99, рішення від 25 липня 2002 р.

61. Суд зазначає, що ця скарга містить три аспекти: перший стосується браку безсторонності і незалежності судів; другий - відсутності відкритого слухання в арбітражному суді Київської області та Вищому арбітражному суді; третій - нерозумності тривалості судового провадження.

А. Аргументи сторін

1. Щодо безсторонності і незалежності судів

а) Уряд

62. Уряд наполягає, що українське законодавство передбачає цілий ряд гарантій безсторонності і незалежності судів та їх членів в частині способу призначення та фінансування їх діяльності. Він додає, що національне законодавство також передбачає гарантії судам від будь-якого тиску ззовні.

63. Уряд вважає, що відомості, надані заявником, не є достатніми для висновку про наявність сумніву щодо безсторонності та незалежності відповідних судів. Він стверджує, зокрема, що відповідно до чинного законодавства Президент України зобов'язаний реагувати на кожне звернення громадян України і приймати рішення за цим зверненням відповідно до закону. Крім того, резолюції Президента України мали на меті у цій справі гарантувати принцип верховенства права, а той факт, що суддя

арбітражного суду Київської області відмовився розглядати справу, є не чим іншим, як підтвердженням поваги до принципу незалежності суду.

b) Заявник

64. Зі свого боку заявник не заперечує існування в українському законодавстві норм, що гарантують незалежність та безсторонність судів. Однак він наполягає, що дотримання цих норм в судовій практиці не завжди забезпечене. Зокрема, він посилається на факти, що в загальному визнають залежність судів від місцевих бюджетів, що було констатовано Рахунковою палатою України у її щорічному звіті за 1999 рік, і що є "способом впливу на суди і становить загрозу принципу незалежності судової гілки влади, гарантованому Конституцією" (254к/96-ВР).

65. Що стосується резолюцій Президента України, заявник зауважує, по-перше, що вони не були адресовані виключно авторам скарги, однак, адресувались також високим посадовим особам чи суддям, які не мали жодного зв'язку з авторами скарги, серед яких був Голова Вищого арбітражного суду. По-друге, вони давали вказівку не лише "гарантувати принцип верховенства права", але й "захистити інтереси громадян України". Заявник привертає увагу суду до телеграми від 6 березня 1998 року, якою голова Луганської обласної державної адміністрації інформував Президента України, що, незважаючи на його резолюцію з метою захисту національних інтересів, Вищий арбітражний суд скасував рішення від 4 серпня і 14 жовтня 1997 року і відправив справу на новий розгляд. Це, на його думку, становило загрозу належному функціонуванню ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ" і шкодило інтересам України на користь Росії. Голова державної адміністрації звернувся з проханням до Президента України невідкладно втрутитися у справу з метою захисту інтересів українського підприємства та громадян України. Крім того, листом від 12 травня 2000 року голова арбітражного суду Київської області висловив сумніви щодо можливості гарантування абсолютної безсторонності суддів його суду під час розгляду останніми справи заявника.

66. Заявник наполягає, що відмова судді розглядати справу мала місце 20 травня 1998 року, тобто наступного дня після нової резолюції Президента України (19 травня 1998 року) щодо "захисту інтересів громадян України", адресованої Голові Вищого арбітражного суду. Це призвело до того, що 23 червня 1998 року новий суддя виніс виключно сприятливе "для інтересів громадян України" рішення у двох справах одночасно, не запросивши сторони надати їх аргументи і не мотивувавши свої рішення.

[...]

71. Суд вважає, що за обставин цієї справи він повинен розглянути питання, чи в цілому провадження в українських судах відповідає праву заявника на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом в сенсі статті 6 параграфу 1 Конвенції.

По-перше, Суд вважає, що в контексті цієї справи слід розглянути питання загального характеру, чи процедура внесення протесту, як вона була передбачена українським законодавством і використана у цій конкретній справі, відповідає принципам статті 6 параграфу 1 Конвенції в світлі рішення у справі Брумареску ("Брумареску проти Румунії", Велика палата, № 28342/95, 28.10.99), і якщо так, то якою мірою.

72. Суд повторює, що відповідно до його прецедентної практики право на справедливий судовий розгляд, гарантований статтею 6 параграфу 1, повинно тлумачитися в світлі преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як елемент спільної спадщини держав-учасниць. Одним з основних елементів верховенства права є принцип правової певності, який серед іншого передбачає, що у будь-якому спорі рішення суду, яке вступило в законну силу, не може бути поставлено під сумнів ("Брумареску проти Румунії", параграф 61).

73. У вищевказаній справі Брумареску Суд констатував порушення права заявника на справедливий судовий розгляд у зв'язку з тим, що Верховний суд на основі скарги, поданої Генеральним прокурором, закрит провадження у справі, в результаті якого було винесено остаточне рішення суду, і скасував це рішення.

74. Суд вважає, що справа, яка зараз розглядається, належить до тієї ж категорії справ. Він відзначає, у зв'язку з цим, що в період, який стосується цієї справи, Голова Вищого арбітражного суду, Генеральний прокурор чи їх заступники відповідно до статті 97 Арбітражного процесуального кодексу мали повноваження оскаржувати остаточні рішення суду шляхом внесення протесту. Таке повноваження мало дискреційний характер, у зв'язку з чим остаточні рішення суду могли бути у будь-який час скасовані. У цій справі постановою від 21 квітня 2000 року Вищий арбітражний суд на основі протесту його Голови скасував усі судові рішення стосовно заявника і відправив справи на новий розгляд в суд першої інстанції.

75. Суд зауважує, що у цій справі, на відміну від справи Брумареску, внаслідок протесту в порядку нагляду Голови Вищого арбітражного суду заявник отримав нову можливість захищати свою справу у відповідних судах. Відповідно, рішенням від 23 квітня 2001 року арбітражний суд Київської області визнав незаконними рішення генерального директора ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ" стосовно збільшення статутного фонду товариства і внесення змін до його статутних документів і констатував, що внаслідок цих дій акції заявника були знецінені, а права заявника на керівництво ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ" та контроль над його майном були порушені. Суд констатував також, що компенсація, отримана заявником внаслідок ліквідації ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ", не була пропорційною частині капіталу, якою володів заявник на момент реєстрації статутних документів цього товариства в січні 1996 року. Суд зобов'язав товариство "Транс Кінг", правонаступника ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ", повернути заявнику частину майна, яка йому належала на той час. Крім того, арбітражний суд Київської

області відхилив вимоги заявника до "Совтрансавто-Луганськ", не розглядаючи їх по суті на підставі того, що це товариство було ліквідоване 8 червня 1999 року, і закриття провадження стосовно цих вимог.

76. Однак рішенням від 24 січня 2002 року на основі, серед іншого, протесту Генеральної прокуратури України, яка не була стороною в провадженні з самого початку, господарський апеляційний суд Києва скасував рішення від 23 квітня 2001 року в частині повернення заявнику майна, залишив у силі рішення в частині закриття провадження стосовно ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ" і відхилив решту вимог заявника.

77. Крім того, Суд констатує, що заявник не міг отримати користі від відновлення провадження, якщо і попередньо, і тепер жодна з його вимог не була визнана національними судовими органами. З іншого боку, заявник остаточно був позбавлений будь-якої можливості звернення до суду з вимогами до ЗАТ "Совтрансавто-Луганськ". Суд вважає, що судова система, в якій існувала процедура внесення протесту, а відтак можливість неодноразового скасування остаточного судового рішення, як це було встановлено у цій справі, не відповідає як така принципу правової певності, який становить один з основних елементів верховенства права в сенсі статті 6 параграфу 1 Конвенції в світлі вищевказаного рішення у справі Брумареску.

78. Навіть якщо припустити, що елементи, вказані вище, є недостатніми для висновку про порушення статті 6 параграфу 1 Конвенції, у цій справі існували інші елементи, які викликають серйозні сумніви щодо поваги до права заявника на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом в сенсі статті 6 параграфу 1 Конвенції.

79. Одразу визнаючи свою обмежену компетенцію щодо перевірки дотримання внутрішнього законодавства (рішення у справі "Бейелер проти Італії" (В.П.), N 33202/96,5.01.2000, з 108), Суд не може не висловити свою стурбованість щодо різних та часто суперечливих підходів до застосування та тлумачення внутрішнього законодавства українськими судовими органами: Вищий арбітражний суд двічі скасовував рішення судів нижчої ланки у зв'язку з тим, що останні не застосували відповідним чином законодавство, не розглянули належним чином та глибоко факти у справі та аргументи заявника і що висновки, зроблені ними, були передчасними і суперечливими (параграфи 17 і 36 вище).

Суд відзначає, що після першої касації арбітражні суди, здається, не виконали вказівки, викладені Вищим арбітражним судом у своїй постанові від 6 березня 1998 року, тоді як, відповідно до українського законодавства, ці вказівки були обов'язковими для судів нижчої ланки. Вищий арбітражний суд зробив зауваження судам нижчої ланки, що ті недостатньо взяли до уваги факти у справі та аргументи заявника, однак арбітражний суд Київської області у своїх двох рішеннях від 23 червня 1998 року обмежився тим, що знову відхилив позов заявника, не конкретизувавши мотиви відхилення.

Крім того, рішення у справі № 13/10-98 було винесене судом без надання заявнику можливості подати свої пояснення на слуханнях (параграф 29 рішення).

80. Врешті-решт, Суд не може не звернути увагу на численні випадки втручання в провадження українських органів державної влади на найвищому рівні. Якими б не були мотиви, представлені Урядом на виправдання такого втручання, Суд вважає, що воно, з огляду на його зміст та спосіб здійснення (параграф 18, 20, 22, 24 вище), є таким, що суперечить поняттю "безсторонній і незалежний суд" в сенсі статті 6 параграфа 1 Конвенціїю

Не спекулюючи щодо того, який вплив це втручання мало на хід судового розгляду, Суд констатує в контексті справи, що заявник міг об'єктивно мати побоювання стосовно незалежності та безсторонності судів. Ці випадки втручання з боку органів державної виконавчої влади відображають, крім того, брак поваги до самого функціонування судової гілки влади.

81. Суд зауважує, що ухвалою від 2 квітня 2002 року Вищий господарський суд відхилив касаційну скаргу заявника, не розглядаючи її по суті, у зв'язку з тим, що остання не супроводжувалася документом, що підтверджував би сплату Вищому господарському суду мита за розгляд скарги. Суд повернув заявнику суму, яку останній сплатив в якості мита, та зазначив, що після виконання відповідної формальності заявник може знову подати свою скаргу. Ухвалою від 26 квітня 2002 року Вищий господарський суд відхилив скаргу заявника у зв'язку з пропусченням строку в один місяць, передбаченого для її подання.

Таким чином, Суд виявляє, що касаційна скарга заявника не була розглянута по суті у зв'язку з недотриманням формальностей, передбачених законодавством, що могло б дати підстави для висновку, що заявник не вичерпав внутрішні засоби правового захисту. Однак Суд нагадує, що, відповідно до його прецедентної практики щодо правила вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, це правило повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного характеру; перевіряючи його виконання, слід звертати увагу на обставини справи (див. з відповідними змінами рішення у справі "Ілхан проти Туреччини" (В.П.), № 22277/93, 27.06.2000, параграф 59). Він вважає, що ці міркування застосовуються з відповідними змінами до цієї справи.

У цій справі Суд констатує, що тоді яку своїй ухвалі від 2 квітня 2002 року Вищий господарський суд визнав факт сплати заявником державного мита, він відхилив касаційну скаргу у зв'язку з тим, що заявник не подав підтвердження цієї сплати. Крім того, Суд вважає, що Вищий господарський суд, констатуючи, що після виконання відповідної формальності заявник може подати знову касаційну скаргу, не міг не звернути увагу, що строк в один місяць, передбачений для подання скарги, закінчиться. Однак він не

згадав про це питання у своїй ухвалі від 2 квітня 2002 року і не надав заявнику конкретний строк для виправлення його касаційної скарги. Відповідно ухвалою від 26 квітня 2002 року Вищий господарський суд відхилив касаційну скаргу заявника через пропущення строку її подачі.

З огляду на цей непослідовний підхід Вищого господарського суду та беручи до уваги поведінку національних судових органів (параграф 79 рішення), Суд вважає, що за цих обставин було б надзвичайним формалізмом дорікати заявнику за невдачу його касаційної скарги.

82. Беручи до уваги втручання органів державної виконавчої влади у судовий розгляд, роль протесту у цьому провадженні, а також сукупність інших елементів, згаданих вище, Суд робить висновок, що право заявника на розгляд його справи справедливо і відкрито безстороннім і незалежним судом в сенсі статті 6 параграфа 1 Конвенції в світлі принципів верховенства права та правової певності було порушено.

Отже, статтю 6 параграфа 1 Конвенції було порушено.

Справа «Церква села Сосулівка проти України», заява № 37878/02, рішення від 28 лютого 2008 року

41. Суд зазначає, що згідно з принципами, які закріплені у його практиці (див., між іншим, "Пудас проти Швеції" (*Pudas v. Sweden*), рішення від 27 жовтня 1987 року, Серія А N 125-А, ст. 14, п. 31), спір щодо "права", про яке можна стверджувати - принаймні на підставах, котрі можна довести, - що воно визнається в національному праві, а також є реальним і важливим. Спір може стосуватись як фактичного існування права, так і обсягів та способу його реалізації. Зрештою, результат провадження повинен безпосередньо впливати на можливість реалізації права, про яке йдеться у справі. Крім того, чи буде право розглядатись як право цивільного характеру в світлі відповідних положень Конвенції має визначатись не тільки за юридичною галузевою кваліфікацією, а й за його матеріально-правовим змістом та наслідками реалізації цього права у межах національної правової системи (див. "Кьоніг проти Німеччини" (*König v. Germany*), рішення від 28 червня 1978 року, Серія А, N 27, п. 89). Відповідно, вирішальним для визначення того, чи стосується справа прав цивільного характеру, є безпосередньо характер права, яке є предметом розгляду (див. рішення "Кьоніг проти Німеччини" (*König v. Germany*), згадане вище, п. 90).

42. Суд звертає увагу, що провадження у справі заявника стосувалось визначення права заявника на користування культовою будівлею, яка належала державі, права, передбаченого чинним на той час законодавством. Також Суд зазначає, що згідно зі статтею 17 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" заявник мав право Звернутись до судів із скаргою на невиконання місцевими органами влади договору про

користування церковною будівлею, зокрема вимагаючи зобов'язати державу виконати розпорядження, яким надавалось право використовувати цю будівлю. На думку Суду, існування права "на користування культовою будівлею" в українському національному законодавстві, відстоювання цього права заявником та неспроможність заявника фактично користуватись церковною будівлею для задоволення своїх релігійних потреб були безпосередньо вирішальними для визначення прав і обов'язків заявника як "прав і обов'язків цивільного характеру". Зокрема це стосується питання управління церковним майном релігійної організації заявника. Відповідно, провадження у цій справі підпадає під дію пункту 1 статті 6 Конвенції.

2. Вичерпання національних засобів юридичного захисту

43. Крім того, Уряд стверджував, що заявник не вичерпав усіх національних засобів юридичного захисту, оскільки він не звернувся до державної виконавчої служби з вимогою виконати розпорядження від 26 червня 1997 року відповідно до статті 3 та пункту 1 статті 18 Закону України "Про виконавче провадження". Уряд зазначив, що заявнику було вказано на таку можливість у листі Тернопільської обласної державної адміністрації від 20 грудня 2000 року, а також в ухвалі господарського суду міста Києва від 23 жовтня 2001 року, проте заявник не звернувся за виконанням. Уряд посилався на практику Суду щодо невиконання рішень національних судів (див. "Конюхов проти України" (*Konyukhov v. Ukraine*), N 1858/03, п. 20, від 17 січня 2006 року) та дійшов висновку, що заявник не надав можливість державним органам виправити ситуацію щодо користування церковною будівлею.

44. Заявник не погодився з Урядом. Зокрема він зазначив, що положення розпорядження від 26 червня 1997 року в частині щодо договорів про користування культовою будівлею було викладено нечітко, тому не могли бути виконаними відповідно до пункту 14 статті 3 Закону України "Про виконавче провадження".

45. Суд встановлює, що питання ефективності зазначеного засобу юридичного захисту та відповідно питання вичерпання засобів тісно пов'язані із суттю скарги заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, Суд приєднує це питання до розгляду справи по суті.

3. Висновок

46. Виходячи з сукупності наявних матеріалів, Суд вважає, що ця справа порушує окладне питання фактів і права за Конвенцією, визначення яких вимагає розгляду справи по суті. Суд зазначає, що скарги заявника на відсутність доступу до суду не є очевидно необґрунтованими у значенні пункту 3 статті 35 Конвенції, а також вони не є неприйнятними з будь-яких інших підстав. Відповідно вони мають бути визнані прийнятними.

В. Щодо суті

1. Доводи сторін

47. Заявник скаржився на порушення його права на доступ до суду. Він посилався на практику Суду у справі "Голдер проти Об'єднаного Королівства" (*Golder v. the United Kingdom*), рішення від 21 лютого 1975 року, Серія А, N 18, пп. 35-36). Зокрема заявник стверджував, що відмова національних судів розглянути його скарги по суті становить порушення його прав за пунктом 1 статті 6 Конвенції.

48. Уряд не погодився з цим твердженням та зазначив що ухвала господарського суду міста Києва від 23 жовтня 2001 року ніяким чином не порушувала право заявника на доступ до суду, оскільки скаргу заявника було розглянуто на предмет її прийнятності. Уряд також зазначив, що ця ухвала була прийнята відповідно до чинного законодавства та була залишена без змін Вищим господарським судом та Верховним Судом. Крім того, спір щодо використання церковної будівлі було вирішено по суті у розпорядженні Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року. Таким чином, головним питанням мало бути виконання цього розпорядження на національному рівні та надання державній виконавчій службі можливості виконати свої обов'язки, які покладені на неї законом.

49. Крім того, Уряд стверджував, що ця заява не може розглядатись у світлі справи "Бенефіціо Капелла Паоліні проти Сан Марино" (*Beneficio Cappella Paolini v. San Marino*), яка стосувалась інших фактичних і правових обставин. Зокрема, предмет справи, на яку посилався Уряд, був пов'язаний з поверненням земельної ділянки, та питання, порушені заявником у позові, були розглянуті національними судами по суті. Уряд дійшов висновку, що у справі заявника право на доступ до суду у значенні пункту 1 статті 6 Конвенції жодним чином не було обмежено, а також його право на справедливий судовий розгляд порушено не було.

2. Оцінка Суду 50. Суд нагадує свою практику, відповідно до якої пункт 1 статті 6 Конвенції закріплює "право на суд", в якому право на доступ до суду - право порушити провадження у судах щодо прав та обов'язків цивільного характеру - становить тільки один з його аспектів (див. "Голдер проти Об'єднаного Королівства" (*Golder v. the United Kingdom*), рішення від 21 лютого 1975 року, Серія А, N 18, ст. 18, п. 36). Для того, щоб право на доступ до суду було ефективним, особа повинна мати чітку фактичну можливість оскаржити діяння, що становить втручання у її права (див. "Беллет проти Франції" (*Bellet v. France*), рішення від 4 грудня 1995 року, Серія А, N 333-Б, ст. 42, п. 36).

51. Суд знову повторює, що його завданням не є досліджувати питання, чи мають, зокрема у світлі статті 17 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", суди загальної юрисдикції чи господарські (колишні арбітражні) суди компетенцію розглядати справу по суті, або встановлювати, якому з цих судів підсудний розгляд скарг заявника по суті. Суд зазначає, що заявник мав доступ до цих судів, проте жодний з них не розглянув по суті скарги заявника на неможливість користуватись церковною будівлею, оскільки вони вважали, що вони не мають юрисдикції розглядати такі

питання, не дивлячись на те, що процедурні вимоги прийнятності було дотримано.

52. Більш того, державна виконавча служба та обласна державна адміністрація не змогли вирішити конфлікт між релігійними конфесіями та не могли допомогти релігійній громаді заявника вирішити спір з іншою релігійною організацією щодо використання церковної будівлі у селі Сосулівка, де була тільки одна культова будівля. Зокрема ці державні органи не вжили жодних ефективних заходів для виконання розпорядження Тернопільської обласної державної адміністрації від 26 червня 1997 року та договору, який був укладений з релігійною організацією заявника 10 липня 1997 року, якими іншу релігійну конфесію було зобов'язано використовувати церковну будівлю спільно з релігійною організацією заявника. Це призвело до ситуації, коли релігійна організація заявника була змушена звернутись за судовим захистом своїх прав, проте безуспішно.

53. Суд вважає, що така ситуація прирівнюється до відмови у здійсненні правосуддя, що порушує саму суть права заявника на доступ до суду, яка гарантується пунктом 1 статті 6 Конвенції. Відповідно мало місце порушення цього положення. З цього випливає, що заперечення Уряду про невичерпання національних засобів юридичного захисту (див. пункт 43 вище), раніше приєднані до розгляду справи по суті (див. пункт 45 вище), повинні бути відхилені.

Справа «Єрохіна проти України», заява № 12167/04, рішення від 15 листопада 2012 р.

64. Суд повторює, що пункт 1 статті 6 Конвенції вимагає, щоб доступ до захисника надавався, як правило, з першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи буде продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження такого права. Проте, навіть коли вагомі підстави можуть у виняткових випадках виправдовувати відмову у доступі до захисника, таке обмеження, незважаючи на його підстави, не повинно порушувати права обвинуваченого за статтею 6 Конвенції. Право на захист буде в принципі непоправно порушено, якщо визнавальні показання, отримані під час допиту правоохоронними органами без доступу до захисника, використовуватимуться з метою засудження (див. рішення від 27 листопада 2008 року у справі «Сальдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*) [ВП], заява № 36391/02, п. 55).

65. Відмова від гарантованих Конвенцією прав у тій мірі, в якій вона дозволяється, не повинна суперечити жодному важливому суспільному інтересу, має бути встановлена у спосіб, що не допускає двозначності, та супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з важливістю такої відмови (див. рішення у справах «Сейдовіч проти Італії» (*Sejdovic v. Italy*) [ВП],

заява № 56581/00, п. 86, ЕСНР 2006-II, та «Ермі проти Італії» (*Hermi v. Italy*) [ВП], заява № 18114/02, п. 73, ЕСНР 2006-XII). Крім того, перед тим, як вважати обвинуваченого таким, що відмовився від важливого права за статтею 6 Конвенції, з огляду на непрямі ознаки його поведінки слід переконатися, що він міг розумно передбачити наслідки своєї поведінки (див. рішення у справі «Талат Тунч проти Туреччини» (<...>), заява № 32432/96, п. 59, 27 березня 2007 року, та ухвалу щодо прийнятності у справі «Джонс проти Сполученого Королівства» (*Jones v. the United Kingdom*), заява № 30900/02, від 9 вересня 2003 року).

(b) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

66. Суд зазначає, що між 11:10 та 15:15 3 листопада 2001 року заявниця допитувалась в якості підозрюваної у справі. Перед допитом заявниці було роз'яснено, що за статтею 63 Конституції України вона має право не давати показань щодо себе. Проте, про право на захист її повідомлено не було та допит проводився за відсутності захисника. До 15:30 того дня заявниця не підписувала відмову від юридичної допомоги.

67. Крім того, 5 та 6 листопада 2001 року слідчі органи отримали від заявниці, яка все ще не мала захисника, визнавальні показання. При цьому слідчі органи посилались на той факт, що о 15:30 3 листопада 2001 року заявниця відмовилась від свого права на отримання юридичної допомоги та після цього її не вимагала.

(i) Чи відмовилась заявниця від свого права на захист 5 та 6 листопада 2001 року

68. Суд зазначає, що відмова заявниці від 3 листопада 2001 року була обмеженою у часі: заявниця зазначила, що вона відмовляється від послуг захисника «на даний момент». Відповідно слідчі органи не мали законних підстав посылатися на цю відмову при проведенні слідчих дій 5 та 6 листопада 2001 року та були зобов'язані переконатися, чи заявниця все ще відмовляється від юридичної допомоги.

69. Тим не менш, 5 та 6 листопада 2001 року заявниця не була повідомлена про своє право на юридичну допомогу, та її стверджувана відмова від юридичної допомоги у ці дні задокументована не була. Крім того, заявницю не було повідомлено про те, що її друг найняв для неї захисника та що останній намагається отримати допуск до справи з 5 листопада 2001 року, що могло б змінити її позицію.

70. З цих причин Суд доходить висновку, що 5 та 6 листопада 2001 року не було відмови від права на захисника.

(ii) Виправдання відсутності захисника у зазначений період

71. Суд не вбачає будь-якої вагомої причини, на підставі якої право заявниці на доступ до захисника у зазначений період могло бути обмежене. Варто зазначити, що, хоча захисник заявниці прибув до прокуратури 5 листопада 2001 року, повідомив про свій намір бути допущеним до справи та

надав ордер юридичної консультації, його не допускали до справи до 7 листопада 2001 року.

72. Суд також зазначає, що визнавальні показання, отримані за відсутності захисника, були покладені судами в основу обвинувального вироку (див. пункти 38 та 40 вище). За цих обставин права заявниці на захист були невиправно порушені.

73. У світлі міркувань, наведених вище, Суд констатує, що було порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції у зв'язку з незабезпеченням державними органами права заявниці на доступ до захисника на початковому етапі тримання її під вартою.

Справа «Мітін проти України», заява № 38724/02, рішення від 14 лютого 2008 р.

22. Суд нагадує, що на той час заявник перебував на дійсній військовій службі, а його спір стосувався різних обставин проходження ним служби. У нещодавньому рішенні "Вілхо Ескелінен та інші проти Фінляндії" (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland*) [GC], заява N 63235/00, пункт 62, рішення від 19 квітня 2007 року) Велика палата запропонувала два критерії застосування статті 6 Конвенції у таких спорах. Відповідно до цього рішення стаття 6 Конвенції у "цивільному" аспекті має застосовуватися до всіх спорів, які стосуються державних службовців, якщо національне законодавство не виключає можливість звернення до суду осіб, що обіймають певні посади, чи категорій працівників, про яких йдеться, і таке виключення базується на об'єктивних підставах.

23. У цій справі скарги заявника були прийняті, розглянуті та частково задоволені національними судами за правилами ординарної цивільної процедури. Незважаючи на те, що справа заявника дійсно включає розгляд питання щодо законності дисциплінарних стягнень, що застосовуються відповідно до спеціального військового законодавства, немає підстав вважати, що провадження щодо відшкодування моральної шкоди, завданої особі внаслідок незаконних дій суб'єктами владних повноважень, лежить поза межами статті 6 Конвенції.

24. Таким чином, незважаючи на спеціальний статус, заявник не був виключений з числа осіб, які мають "доступ до суду", в сенсі статті 6 Конвенції. Суд доходить висновку, що стаття 6 Конвенції застосовується до національного провадження, яке розглядається.

**Справа «К. Х. та інші проти Словаччини» (*K.H. and Others v. Slovakia*),
заява № 32881/04, рішення від 28 квітня 2009 р.**

65. Суд погоджується з аргументами заявниць, які підкреслюють, що перебували в стані непевності щодо власного здоров'я та репродуктивного статусу після лікування у двох лікарнях, а також, що отримання відповідних доказів, зокрема, в формі фотокопій, було істотним для оцінки власних позицій у справі з точки зору ефективності реалізації права на відшкодування шкоди шляхом звернення до суду з приводу недоліків лікування.

66. Захист прав особи, згідно зі ст. 6, вимагає, на думку Суду, щоб гарантії цього положення були поширені на осіб, які, подібно до заявниць, фактично висувають вимоги цивільно-правового характеру, проте вважають, що очевидна ситуація, яка впливає із законодавчих положень, перешкоджає їм ефективно реалізовувати своє право на відшкодування шкоди шляхом звернення до суду, або ж вважають, що отримати таке відшкодування буде важко, не аргументуючи свою позицію.

67. встановлене законом і чинне на той час обмеження виготовлення копій медичної документації не позбавляло заявниць можливості подати цивільний позов на основі інформації, яка була отримана під час ознайомлення з цими документами. однак Суд вважає, що обмеження, закріплене у ч. 6 ст. 16 Закону «про охорону здоров'я» 1994 р. було неспіврозміним з можливістю заявниць належно обґрунтувати свої вимоги. вирішальним для з'ясування фактичних обставин їхніх справ заявниці вважали саме оригінали документів, зміст яких не міг бути відтворений вручну та який, відповідно до згаданого положення, не міг бути відомим ні заявницям, ні суду (порівняйте у цьому контексті справу *МкГінлі та Еган проти Сполученого Королівства*).

68. Досліджуючи обставини справи з точки зору ст. 8 конвенції, Суд не знайшов достатніх аргументів, які б виправдовували перешкоджання заявницям в отриманні копій їхньої медичної документації. З цих же причин таке обмеження не можна вважати сумісним із ефективною реалізацією заявницями свого права на доступ до суду.

69. Отже, було порушено ч. 1 ст. 6 конвенції.

Стаття 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя»

Справа «Копланд проти Сполученого Королівства» (*Copland v. the United Kingdom*), заява № 62617/00, рішення від 3 квітня 2007 р.

43. Суд зазначив, що використання інформації щодо дати та тривалості телефонних розмов, а особливо щодо набраних номерів може порушити питання за ст.8 Конвенції, оскільки така інформація становить «центральний елемент контактів, здійснюваних по телефону» (див. § 84 рішення Суду у справі «*Malone проти Сполученого Королівства*» від 02.08.1984 р. (Серія А № 82)). Простий факт того, що ці дані могли бути легітимно отримані коледжем у формі рахунків за послуги телефонного зв'язку не забороняє встановити втручання у право, гарантоване ст. 8 Конвенції (там само). Більше того, до збереження особистих даних, що стосуються приватного життя індивіда, також застосовуються гарантії ч. 1 ст. 8 Конвенції (див. § 65 рішення Суду у цитованій вище справі *Atanin*). Таким чином, не важливим є те, що отримана коледжем інформація не була оприлюднена та не використовувалася проти заявниці у дисциплінарному чи іншому провадженнях.

44. Відповідно, Суд вважає, що збирання та збереження особистої інформації щодо телефонних контактів заявниці, а також щодо її електронної пошти та користування мережею Інтернет, без її відома становлять втручання у право на повагу до приватного життя та кореспонденції у розумінні ст. 8 Конвенції.

Справа «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11, рішення від 9 січня 2013 р.

2. Оцінка Суду

(а) Чи було втручання

165. Сторони погодилися з тим, що мало місце втручання у право заявника на повагу до його приватного життя. Суд не вбачає причин вважати інакше. Суд зазначає, що приватне життя «включає право особи на формування та розвиток стосунків з іншими людьми, включаючи стосунки професійного або ділового характеру» (див. рішення від 7 серпня 1996 року у справі «С. проти Бельгії» (*C. v. Belgium*), п. 25, Reports 1996-III). Стаття 8 Конвенції «захищає право на особистий розвиток та право встановлювати та розвивати стосунки з іншими людьми та оточуючим світом» (див. рішення у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (*Pretty v. the United Kingdom*), заява № 2346/02, п. 61, ECHR 2002-III). Поняття «приватне життя» в принципі не виключає відносини професійного або ділового характеру. Врешті-решт, саме у рамках трудової діяльності більшість людей мають значну можливість розвивати стосунки з оточуючим світом (див. рішення від 16 грудня 1992 року у справі «Немець проти Німеччини» (*Niemietz v. Germany*),

п. 29, Series A № 251-B). Отже, обмеження, накладені на доступ до професії, були визнані такими, що впливають на «приватне життя» (див. рішення у справах «Сідабрас та Джяутас проти Литви» (<...>), заяви №№ 55480/00 та 59330/00, п. 47, ECHR 2004-VIII, та «Бігаєва проти Греції» (*Bigaeva v. Greece*), заява № 26713/05, пп. 22-25, від 28 травня 2009 року). Схожим чином, звільнення з посади було визнане втручанням у право на повагу до приватного життя (див. рішення від 19 жовтня 2010 року у справі «Озпінар проти Туреччини» (<...>), заява № 20999/04, пп. 43-48). Насамкінець, стаття 8 Конвенції охоплює питання захисту честі та репутації як частину захисту права на повагу до приватного життя (див. рішення у справах «Пфайфер проти Австрії» (*Pfeifer v. Austria*), заява № 12556/03, п. 35, від 15 листопада 2007 року, та «А. проти Норвегії» (*A. v. Norway*), заява № 28070/06, пп. 63 та 64, від 9 квітня 2009 року).

166. Звільнення заявника з посади судді вплинуло на широке коло його стосунків з іншими людьми, включаючи стосунки професійного характеру. Схожим чином, воно мало наслідки і для «кола його близьких», оскільки втрата роботи мала відчутні наслідки для матеріального добробуту заявника та його сім'ї. Крім того, причина звільнення заявника, а саме порушення присяги судді, говорить про те, що під впливом опинилась і його професійна репутація.

167. Отже, звільнення заявника з посади становило втручання в його право на повагу до приватного життя у розумінні статті 8 Конвенції.

(b) Чи було втручання виправданим

168. Далі Суд має розглянути, чи відповідало втручання умовам пункту 2 статті 8 Конвенції.

(i) Загальні принципи законності втручання

169. Вислів «згідно із законом» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципіві верховенства права (див., серед інших джерел, рішення від 25 березня 1998 року у справі «Копп проти Швейцарії» (*Kopp v. Switzerland*), п. 55, Reports of Judgments and Decisions 1998-II).

170. Отже, ця фраза передбачає, *inter alia*, що формулювання національного законодавства повинно бути достатньо передбачуваним, щоб дати особам адекватну вказівку щодо обставин та умов, за яких державні органи мають право вдатися до заходів, що вплинуть на їхні конвенційні права (див. рішення від 24 квітня 2008 року у справі «С.Г. та інші проти Болгарії» (*S.G. and Others v. Bulgaria*), заява № 1365/07, п. 39). Крім того, законодавство повинно забезпечувати певний рівень юридичного захисту проти свавільного втручання з боку державних органів. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним. Те, які

саме гарантії вимагатимуться, певною мірою залежатиме від характеру та масштабів зазначеного втручання (див. рішення у справі «P.G. та J.H. проти Сполученого Королівства» (*P.G. and J.H. v. the United Kingdom*), заява № 44787/98, п. 46, ECHR 2001-IX).

(ii) Відповідність національному законодавству

171. Суд констатував (див. пункт 145 вище), що голосування рішення про звільнення заявника з посади у парламенті було незаконним відповідно до національного законодавства. Цього висновку самого по собі було б достатньо для Суду, щоб встановити, що втручання в приватне життя заявника не було здійснене згідно із законом у розумінні статті 8 Конвенції.

172. Тим не менш, Суд вважає за належне більш ретельно розглянути скаргу та встановити, чи були дотримані вимоги «якості закону».

(iii) Дотримання вимог «якості закону»

173. У своїх доводах з цього питання сторони оспорювали питання передбачуваності чинного законодавства. У цьому відношенні Суд зауважує, що до 15 травня 2010 року матеріальне право не містило будь-якого опису «порушення присяги». Основа для тлумачення меж зазначеного порушення була взята з тексту присяги судді, передбаченого статтею 10 Закону України «Про статус суддів» 1992 року¹, який викладено так: «Урочисто присягаю чесно і сумлінно виконувати обов'язки судді, здійснювати правосуддя, підкоряючись тільки закону, бути об'єктивним і справедливим».

⁻¹ Виправлено 9 квітня 2013 року: попередньо зазначалось «Закону України «Про судоустрій» 2002 року».

174. Суд зазначає, що текст «присяги судді» надавав широкі можливості тлумачення такого правопорушення, як «порушення присяги». Нове законодавство тепер приділяє конкретну увагу зовнішнім ознакам зазначеного порушення (див. статтю 32 Закону України «Про Вищу раду юстиції» 1998 року, зі змінами, у пункті 72 вище). Хоча нове законодавство було незастосовним до справи заявника, важливо зазначити, що конкретизація поняття «порушення присяги» у зазначеній статті все ще залишає дисциплінарному органу широку свободу розсуду з цього питання (див. також відповідний витяг з висновку Венеціанської комісії, наведеного у пункті 79 вище).

175. Проте Суд визнає, що у певних сферах може бути важко формулювати закони з високою чіткістю, а певний рівень гнучкості навіть може бути бажаним, щоб дати національним судам змогу застосовувати право у світлі своєї оцінки того, які заходи необхідні за конкретних обставин кожної справи (див. рішення від 27 травня 1996 року у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Goodwin v. the United Kingdom*), п. 33, Reports 1996-II). Логічним наслідком принципу загального застосування законів є те, що законодавчі акти не завжди є чітко сформульованими. Необхідність уникати надмірної жорсткості у формулюваннях та відповідати обставинам, що змінюються, означає, що багато законів неминуче мають більшою або

меншою мірою нечіткі формулювання. Тлумачення та застосування таких актів залежить від практики (див. рішення у справі «Гожелік та інші проти Польщі» (*Gorzelik and Others v. Poland*) [ВП], заява № 44158/98, п. 64, ECHR 2004-I).

176. Ці застереження, які накладають обмеження на вимогу чіткості законодавчих актів, особливо важливі у сфері дисциплінарного права. Насправді, у справах щодо військової дисципліни Суд констатував, що навряд чи можна розробити норми, які б у деталях передбачали усі види поведінки. Отже, державні органи мають формулювати подібні норми більш загально (див. рішення від 19 грудня 1994 року у справі «"Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs" та Губі проти Австрії» (<...>), п. 31, Series A № 302).

177. Досвід інших країн показує, що підстави для дисциплінарної відповідальності суддів зазвичай формулюються загально, хоча існування прикладів детального нормативного регулювання зазначеного питання не обов'язково свідчить про адекватність законодавчої практики, що застосовується, та передбачуваність законодавства цієї галузі (див. пункт 82 вище).

178. Отже, у контексті дисциплінарного права при оцінці чіткості законодавчих актів має існувати розумний підхід, оскільки загальне формулювання *actus reus* таких правопорушень є питанням об'єктивної необхідності. У протилежному випадку законодавчий акт не буде всебічно охоплювати питання та вимагатиме постійного перегляду та внесення змін, щоб відповідати новим обставинам, що виникають у практиці. Отже, опис правопорушення у законодавчому акті, який ґрунтується на переліку конкретних видів поведінки, але має загальне та необмежене кількісно застосування, не забезпечує гарантії належного вирішення питання передбачуваності закону. Повинні бути визначені та вивчені інші фактори, що впливають на якість правового регулювання та адекватність юридичного захисту від свавілля.

179. У цьому відношенні Суд нагадує, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (див. зазначене вище рішення у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Goodwin v. the United Kingdom*), п. 33). Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Гожелік та інші проти Польщі» (*Gorzelik and Others v. Poland*), п. 65, зазначене вище).

180. Що стосується цієї справи, то немає свідчень того, що під час розгляду справи заявника існували будь-які керівні принципи та практика, які б встановлювали послідовне та обмежувальне тлумачення поняття «порушення присяги».

181. Суд також вважає, що необхідні процедурні гарантії, які б могли запобігти свавільному застосуванню відповідного матеріального законодавства, не були запроваджені. Зокрема, національне законодавство не передбачало будь-яких обмежень строків ініціювання та здійснення провадження щодо судді за «порушення присяги». Відсутність будь-яких строків давності, що розглядалася вище за статтею 6 Конвенції, давала дисциплінарним органам повну свободу дій та порушила принцип юридичної визначеності.

182. Крім того, національне законодавство не передбачало відповідної шкали стягнень за дисциплінарні порушення та не містило правил забезпечення їхнього застосування відповідно до принципу пропорційності. На час, коли розглядалась справа заявника, існували тільки три стягнення за дисциплінарні порушення: догана, пониження кваліфікаційного класу, звільнення з посади. Зазначені три види стягнень надавали небагато варіантів для пропорційного накладення на суддю дисциплінарного стягнення. Отже, державним органам надавалися обмежені можливості для врівноваження конфліктуючих інтересів держави і особи у кожній конкретній справі.

183. Варто зазначити, що принцип пропорційного застосування дисциплінарних стягнень до суддів безпосередньо наводиться у пункті 5.1 Європейської Хартії про Закон «Про статус суддів» (див. пункт 78 вище), та з метою дотримання цього принципу певні держави запровадили більш деталізовану ієрархію стягнень (див. пункт 82 вище).

184. Насамкінець, найбільш важливою протиположністю неминучим дискреційним повноваженням дисциплінарного органу у цій сфері була б наявність незалежного та безстороннього перегляду. Проте національне законодавство не передбачало відповідної системи такого перегляду, про що йшлося вище, та вона, як виявилось, була заявникові недоступна.

185. Відповідно відсутність керівних принципів та практики, які б визначали послідовне та обмежувальне тлумачення поняття «порушення присяги», а також відсутність належних юридичних захисних механізмів призвели до непередбачуваності наслідків застосування відповідних положень національного законодавства. Виходячи з цього, можна навіть припустити, що будь-яка провина судді, яка мала місце у будь-який момент протягом його професійної кар'єри, за бажанням могла бути розтлумачена дисциплінарним органом як достатня фактична підстава для обвинувачення у вчиненні такого дисциплінарного правопорушення, як «порушення присяги», та призвести до звільнення його з посади.

(iv) Висновок

186. У світлі вищенаведених міркувань Суд доходить висновку, що втручання у право заявника на повагу до його приватного життя було незаконним: воно не відповідало національному законодавству та, більш того, чинне національне законодавство не відповідало вимогам передбачуваності та належного захисту від свавілля.

187. Отже, було порушення статті 8 Конвенції.

Справа «Вінтман проти України», заява № 28403/05, рішення від 23 жовтня 2014 р.

78. У своїй практиці Суд також визнав, що Конвенція не надає засудженим до позбавлення волі права обирати місце відбування покарання, а той факт, що засуджені відокремлені від своїх родин та перебувають на певній відстані від них, є неминучим наслідком позбавлення їх волі. Однак поміщення засудженого до колонії, розташованої на такій відстані від місця проживання його родини, що дуже ускладнює або навіть унеможливає побачення, може за певних обставин становити втручання у сімейне життя, оскільки можливість для членів родини відвідувати засудженого є надзвичайно важливою для підтримання сімейного життя (див. ухвалу щодо прийнятності від 6 квітня 2000 року у справі «Оспіна Варгас проти Італії» (*Ospina Vargas v. Italy*), заява № 40750/98). Отже, сприяння з боку адміністрації колонії підтриманню зв'язків засуджених зі своїми близькими родичами є важливою частиною їхнього права на повагу до сімейного життя (див. вищезазначене рішення у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)» (*Messina v. Italy (no. 2)*), п. 61).

79. У своєму нещодавньому рішенні у справі «Ходорковський і Лебедєв проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*) Суд дійшов висновку, що поміщення заявників до віддаленої колонії (розташованої за кілька тисяч кілометрів від міста, де проживають їхні родини) становило втручання в їхні права за статтею 8 Конвенції (див. пункт 838 вищезазначеного рішення). Суд звертав увагу, зокрема, на великі відстані, географічне розташування зазначених колоній та реальний стан російської транспортної системи, що перетворювало подорож з рідного міста заявників до колоній, де вони відбували покарання, на тривале та виснажливе випробування, особливо для їхніх малих дітей. Внаслідок цього у заявників було менше побачень із своїми родинами.

80. Суд зазначає, що у цій справі заявник не бачився зі своєю матір'ю з часу її останнього (або, можливо, єдиного) візиту до колонії 29 жовтня 2004 року (див. пункт 13), тобто майже десять років.

81. З огляду на її похилий вік та поганий стан здоров'я, а також відстань до колонії, ускладнену реальним станом української транспортної системи

(див. пункти 10, 11 і 20), пані Капітон не могла подорожувати, щоб відвідувати заявника.

82. Отже, за обставин цієї справи непереведення заявника органами влади до колонії, розташованої ближче до його дому, було еквівалентно позбавленню його зв'язку з матір'ю.

83. Суд вважає, що це становило втручання у право заявника за статтею 8 Конвенції на повагу до його сімейного життя.

Справа «Белоусов проти України», заява № 4494/07, рішення від 7 листопада 2013 р.

103. Суд зауважує, що сторони погоджуються з тим, що огляд житла заявника, незалежно від його кваліфікації згідно з національним законодавством, становив втручання у права заявника, гарантовані статтею 8 Конвенції.

104. Суд нагадує, що будь-яке втручання згідно з пунктом 1 статті 8 Конвенції повинно бути виправданим у розумінні пункту 2 як таке, що здійснюється «згідно із законом» і є «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення однієї або більше законних цілей, що в ньому наводяться (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справах «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*), від 25 березня 1983 року, Series A № 61, с. 32, п. 84, та «Савіні проти України» (*Saviny v. Ukraine*), заява № 39948/06, п. 47, від 18 грудня 2008 року). Формулювання «згідно із законом» вимагає від оскаржуваного заходу як підґрунтя в національному законодавстві, так і його відповідності принципіві верховенства права (див. «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) [ВП], заяви №№ 30562/04 і 30566/04, п. 95, ECHR 2008). Головною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання державних органів (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 27 жовтня 1994 року у справі «Кроон та інші проти Нідерландів» (*Kroon and Others v. the Netherlands*), п. 31, Series A № 297-C).

105. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд звертає увагу на аргумент Уряду про те, що втручання, щодо якого надійшла скарга, було здійснено «згідно із законом», оскільки ґрунтувалось на статті 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, чинного на час подій, якою регулювалась, зокрема, процедура, за допомогою якої державні органи, що розслідують кримінальні злочини, можуть оглядати житлові приміщення. Суд також зазначає, що це положення, за винятком обмеженої кількості невідкладних випадків, коли ці вимоги не діють, зобов'язувало державні органи отримати або постанову суду, або письмову згоду володільця в якості передумови для огляду житлових приміщень (див. відповідні положення статті 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року у пункті 42). У контексті цієї справи огляд здійснювався на підставі письмової згоди, наданої заявником працівникам міліції.

106. Суд також зауважує, що згідно з наявними документами вищезазначений дозвіл був підписаний заявником у другій половині дня 18 липня 2005 року. Як встановлено вище, впродовж цього строку заявник тримався під вартою у відділенні

міліції, що не підтверджено документально, та був підданий жорстокому поводженню з боку міліції. Також вбачається, що заявника було доправлено для участі в огляді під щільним наглядом кількох працівників міліції, яких заявник вважав винними у жорстокому поводженні з ним, та що впродовж усієї процедури він залишався в наручниках (див. пункти 9-10, 17, 75 і 83). Отже, працівники міліції отримали дозвіл заявника на огляд його житла за обставин, в яких були відсутні процесуальні гарантії, що захищають його здатність висловлювати свою справжню думку. За цих обставин Суд вважає правдоподібним, що заявник відчував, що його примушують надати дозвіл, про який йдеться. Отже, цей оскаржуваний огляд не здійснювався на підставі справжнього дозволу заявника, а отже, умов для застосування статті 190 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року явно не було дотримано.

107. Цього достатньо, щоб дійти висновку, що огляд працівниками міліції житла заявника 18 липня 2005 року не проводився згідно із законом.

108. Отже, було порушення статті 8 Конвенції.

Справа «Фельдман проти України» (№ 2), заява № 42921/09, рішення від 12 січня 2012 року

1. Відмова у задоволенні клопотання про побачення з родиною

19. У встановлений строк заявник не надав зауважень щодо цього питання.

20. Уряд визнав, що мало місце втручання у сімейне життя заявника. Проте, Уряд вважав, що таке втручання було виправданим. Уряд стверджував, що питання надання дозволу на побачення регулювалося національним законодавством, а саме - статтею 162 Кримінально-процесуального кодексу України. Відмова у наданні дозволу на такі побачення на стадії досудового слідства була в інтересах національної та громадської безпеки та була необхідною у демократичному суспільстві.

а. Чи мало місце втручання

21. Суд вважає, і це не заперечується сторонами, що мало місце «втручання органу державної влади» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції у право заявника на сімейне життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції.

б. Чи було втручання виправданим

22. При цьому постає кардинальне питання щодо того, чи було вищезазначене втручання виправданим відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції. Зокрема, аби не суперечити статті 8 Конвенції, втручання повинно здійснюватися «згідно із законом», переслідувати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети (див. рішення у справі «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1993 року, Series A № 61, п. 84, та рішення у справі «Петра проти Румунії» (*Petra v. Romania*), від 23 вересня 1998 року, Reports 1998-VII, п. 36).

23. Спочатку Суд повинен встановити, чи здійснювалося втручання «згідно із законом». Цей вираз, по-перше, вимагає, щоб оскаржуваний захід мав певне

підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципіві верховенства права (див. рішення у справах «Круслен проти Франції» (*Kruslin v. France*) від 24 квітня 1990 року, Series A № 176-A, п. 27, та «Ювіг проти Франції» (*Huvig v. France*), Series A № 176-B, п. 26).

24. Стверджуючи, що ці умови були дотримані, Уряд у своїх письмових зауваженнях посилався на положення статті 162 Кримінально-процесуального кодексу України та на частину 1 статті 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року, в яких передбачається, що під час попереднього ув'язнення особі, яка тримається під вартою, може бути дозволено побачення з родичами. Уряд також посилався на Правила поведінки в слідчих ізоляторах осіб, узятих під варту, і засуджених, затверджені 20 вересня 2000 року.

25. По-перше, Суд зазначає, що скарга заявника стосується подій, які відбулися у травні-серпні 2000 року, тобто до того, як були затверджені Правила від 20 вересня 2000 року. Отже, Суд вважає, що ці правила не мають відношення до цієї заяви.

26. Суд також зазначає, що стаття 162 Кримінально-процесуального кодексу України та частина 1 статті 12 Закону України «Про попереднє ув'язнення» 1993 року передбачають, що під час попереднього ув'язнення дозвіл на побачення з родичами може бути наданий слідчим або суддею, але ці положення не зазначають з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення дискреційних повноважень, наданих органам державної влади щодо обмеження спілкування осіб, що тримаються під вартою, з їхніми сім'ями. Так, вищезазначені положення не вимагають від цих органів наведення будь-якого обґрунтування їхнім дискреційним рішенням та навіть ухвалення будь-яких формальних рішень, які можна було б оскаржити, а отже вони не містять будь-яких гарантій проти свавілля та зловживань. У справі заявника слідчий просто зауважив, що побачення, щодо яких були подані клопотання, можуть перешкодити встановленню істини у справі.

27. Суд вважає, що за цих обставин не можна говорити про те, що втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя здійснювалося «згідно із законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції (див. згадане вище рішення у справі «Шалімов проти України» (*Shalimov v. Ukraine*), пп. 88 та 89).

28. З огляду на вищезазначене, Суд не вважає за необхідне розглядати питання, чи було втручання у цій справі необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення однієї із легітимних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

29. Отже, у цьому відношенні мало місце порушення статті 8 Конвенції.

2. Відмова у наданні заявникові дозволу взяти участь у похороні його батька

30. У встановлений строк заявник не надав зауважень щодо цього питання.

31. Уряд зазначив, що слідчий відмовив у задоволенні клопотання заявника щодо етапування його до м. Дніпропетровська для взяття участі у похороні його батька, оскільки національне законодавство не передбачало супроводження підозрюваних для таких цілей. Уряд дійшов висновку, що згідно з національним законодавством національні органи не могли забезпечити заявникові можливість відвідати похорон його батька.

а. Чи мало місце втручання

32. Що стосується цієї скарги, Уряд не висловив своєї позиції щодо питання, чи мало місце «втручання органу державної влади» у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції у право заявника на повагу до його сімейного життя, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції; Суд уже констатував, що відмова у задоволенні клопотання особи, яка тримається під вартою, на взяття участі у похороні родича становила втручання у право на повагу до сімейного життя (див. рішення у справі «Шемкампер проти Франції» (*Schemkamper v. France*), заява № 75833/01, п. 31, від 18 жовтня 2005 року; вищезазначені ухвали щодо прийнятності у справі «Санніно проти Італії» (*Sannino v. Italy*) та у справі «Плоський проти Польщі» (*Ptoski v. Poland*), п. 32). У цій справі Суд не вбачає підстав відступати від своєї практики. Відповідно відмова в забезпеченні етапування заявника для того, щоб він відвідав похорон свого батька, становила втручання у право заявника за статтею 8 Конвенції.

б. Чи було втручання виправданим

33. Суд повторює, що будь-яке втручання у право особи на повагу до її приватного та сімейного життя становитиме порушення статті 8 Конвенції, якщо воно не здійснювалося «згідно із законом», не переслідувало легітимну ціль або цілі згідно з пунктом 2 та було «необхідним у демократичному суспільстві» у тому сенсі, що воно було пропорційним цілям, які мали бути досягнуті (див. серед інших джерел, рішення у справі «Ельсхольц проти Німеччини» (*Elsholz v. Germany*) [ВП], заява № 25735/94, п. 45, ECHR 2000-VIII).

34. Згідно з практикою Суду, стаття 8 Конвенції не гарантує особі, яка тримається під вартою, безумовне право на отримання дозволу відвідати похорон родича. У той же час Суд наголошує на тому, що навіть якщо природа становища особи, яка тримається під вартою, передбачає застосування різноманітних обмежень прав і свобод, кожне з таких обмежень, тим не менш, повинно бути виправдане як необхідне у демократичному суспільстві (див. вище рішення у справі «Лінд проти Росії» (*Lind v. Russia*), п. 94). Держава може відмовити особі у праві взяти участь у похороні її батьків тільки якщо для цього існують вагомі підстави та якщо неможливо знайти альтернативне рішення (див. вище рішення у справі «Плоський проти Польщі» (*Ptoski v. Poland*), п. 37).

35. У цій справі особисте становище заявника взагалі не оцінювалося національними органами, і він був позбавлений права взяти участь у похороні свого батька тільки на тій підставі, що національне законодавство не передбачало такої можливості. На думку Суду, така не обмежена будь-якими умовами відмова заявникові у тимчасовому звільненні за сімейними обставинами та відсутність будь-якого іншого рішення, яке б надало йому змогу відвідати похорон його батька, не відповідає обов'язку держави оцінити кожне окреме клопотання по суті та довести, що обмеження права особи на відвідання похорону родича було «необхідним у демократичному суспільстві».

36. У світлі вищезазначеного Суд доходить висновку, що у цьому відношенні також мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Справа «Сергій Волосюк проти України», заява № 1291/03, рішення від 12 березня 2009 р.

81. Суд зазначає, що сторони не заперечували того, що перевірка кореспонденції заявника, здійснювана посадовими особами установи, в якій його тримали під вартою, становила втручання у право заявника на повагу до своєї кореспонденції, гарантоване пунктом 1 статті 8 Конвенції. Суд також зазначає, що таке втручання суперечитиме статті 8 Конвенції, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох легітимних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8 Конвенції, а також не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення цих цілей (див. рішення у справах «Сільвер та інші проти Сполученого Королівства» (*Silver and Others v. the United Kingdom*) від 25 березня 1983 року, п. 84, серія А, № 61, «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» (*Campbell v. the United Kingdom*) від 25 березня 1992 року, п. 34, серія А, № 233, «Калоджеро Діана проти Італії» (*Calogero Diana v. Italy*) від 15 листопада 1996 року, п. 28, Reports 1996-V, та «Петра проти Румунії» (*Petra v. Romania*) від 23 вересня 1998 року, п. 36, Reports 1998-VII).

82. Словосполучення «згідно із законом» не лише вимагає дотримання національного закону, а й стосується якості такого закону (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Галфорд проти Сполученого Королівства» (*Halford v. the United Kingdom*) від 25 червня 1997 року, п. 49, Reports 1997-III, та справу «Барановський проти Польщі» (*Baranowski v. Poland*), № 28358/95, п. 52, ECHR 2000 III). Суд нагадує, що національне законодавство має з достатньою чіткістю визначати межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного права, наданого органам влади, щоб забезпечувати громадянам той мінімальний рівень захисту, на який вони мають право згідно з принципом верховенства права в демократичному суспільстві (див. рішення у справі «Доменічіні проти Італії» (*Domenichini v. Italy*) від 15 листопада 1996 року, п. 33, Reports 1996 V).

83. Суд у своїй практиці вже визнав, що перевірка кореспонденції в'язнів, здійснювана в автоматичному режимі на підставі правових норм, які сформульовані в досить загальній формі і які надають адміністрації місьць позбавлення волі широкі дискреційні повноваження у цьому зв'язку, становить практику, яка не відповідає вимогам статті 8 Конвенції (див. справи «Недбала проти Польщі» (*Niedbala v. Poland*), № 27915/95, пункти 81-84, від 4 липня 2000 року, «Салапа проти Польщі» (*Salapa v. Poland*), № 35489/97, пункти 97-102, від 19 грудня 2002 року).

84. У справі, що розглядається, Суд зауважує, що на підставі національного законодавства (див. пункт 26 вище) посадові особи місця попереднього ув'язнення перевіряли всі листи (за зовсім незначними винятками) осіб, узятих під варту. Зокрема, до 6 лютого 2003 року винятком були тільки листи, адресовані прокуророві, а після 6 лютого 2003 року, під

час перебування заявника під вартою, перевірки вже не підлягали й листи, адресовані Уповноваженому Верховної Ради з прав людини.

85. У відповідних положеннях національного закону додатково не проводилося розмежування між різними категоріями осіб, з якими було дозволено листуватися в'язням, наприклад між правоохоронними та іншими національними органами, конвенційними та іншими міжнародними органами, родичами, адвокатами та ін. До того ж, оскільки перевірка здійснювалася в автоматичному режимі, органи влади не були зобов'язані виносити вмотивовані рішення із зазначенням підстав, на яких перевіряється кореспонденція. У законі також не уточнювалося, чи особа під вартою мала право бути поінформованою про ті чи інші зміни в листах, які вона відправляла. У ньому не передбачалося й конкретних засобів юридичного захисту, за допомогою яких особа, взята під варту, могла б оскаржити спосіб чи межі застосування заходів перевірки, передбачених законом.

86. З огляду на викладені міркування Суд доходить висновку, що чинні положення національного законодавства не визначали з достатньою чіткістю межі та спосіб здійснення відповідного дискреційного повноваження, наданого органам державної влади стосовно перевірки кореспонденції осіб, узятих під варту. Тобто оскаржуване втручання здійснювалося не «згідно із законом». Тому Суд не вважає за необхідне з'ясувати, чи було дотримано в цій справі інших вимог пункту 2 статті 8, і постановляє, що було порушено це положення.

Справа «Савіні проти України», заява 39948/06, рішення від 18 грудня 2008 р.

47. Суд повторює, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (див., зокрема, рішення у справі «МакМайкл проти Сполученого Королівства» (*McMichael v. the United Kingdom*) від 24 лютого 1995 року, п. 86, серія А, № 307-В). Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» (див. згадане вище рішення у справі МакМайкла, п. 87).

48. Визначаючи, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд повинен оцінити — у контексті всієї справи загалом — чи були мотиви, наведені на виправдання втручання, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист

інтересів, як цього вимагає стаття 8 (див., наприклад, справи «Кутцнер проти Німеччини» (*Kutzner v. Germany*), № 46544/99, п. 65, ЄСПЛ 2002-I, та «Зоммерфельд проти Німеччини» (*Sommerfeld v. Germany*), [GC], № 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

49. Суд також повторює, що, хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати, що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин (див., наприклад, справу «Ньяоре проти Франції» (*Gnahore v. France*), № 40031/98, п. 59, ЕЧПР 2000-IX). Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава-відповідач повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини (див., наприклад, справу «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (*Scozzari & Giunta v. Italy*), [GC], №№ 39221/98 і 41963/98, п. 148, ЄСПЛ 2000-VIII).

50. Зокрема, якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує (див., *mutatis mutandis*, справу «Хазе проти Німеччини» (*Haase v. Germany*), № 11057/02, п. 99, ЄСПЛ 2004-III (витяги)). При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників. Можливо, потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина, якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я (див. справи «Валлова і Валла проти Чеської Республіки» (*Wallove and Walla v. the Czech Republic*), № 23848/04, п. 72, від 26 жовтня 2006 року; і «Гавелка та інші проти Чеської Республіки» (*Havelka and Others v. the Czech Republic*), № 23499/06, п. 57, від 21 червня 2007 року). З іншого боку, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків (див., наприклад, справу «К. А. проти Фінляндії» (*K. A. v. Finland*), № 27751/95, п. 92, ЄСПЛ 2003-I). Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиленням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням (див., наприклад, справу «Мозер проти Австрії» (*Moser v. Austria*), № 12643/02, п. 68, від 21 вересня 2006 року; згадані вище рішення у справі «Валлова і Валла проти Чеської Республіки», пп. 73–76, та у справі Гавелка та інші, п. 61).

51. Крім того, оцінюючи процес вирішення питання про встановлення опіки, який завершився рішенням про роз'єднання сім'ї, Суд повинен, зокрема, переконатися, чи ґрунтуються висновки національних органів на

достатній доказовій базі (яка, за потреби, може включати показання свідків, висновки компетентних органів, психологічні та інші експертні висновки та медичні довідки), і чи мали заінтересовані сторони, зокрема батьки, достатні можливості брати участь у вирішенні такого питання (див., *mutatis mutandis*, ухвали у справах: «Шульц проти Польщі» (*Schultz v. Poland*), № 50510/99, від 8 січня 2002 року; «Реммо і Узункая проти Німеччини» (*Remmo and Uzunkaya v. Germany*), № 5496/04, від 20 березня 2007 року; та «Полашек проти Чеської Республіки» (*Polasek v. Czech Republic*), № 31885/05, від 8 січня 2007 року). Суд також повинен врахувати, чи самим дітям було надано можливість висловити свою думку, коли цього вимагали обставини (див., наприклад, згадані вище рішення у справах Гавелка та інші, п. 62, і Хазе, п. 97).

52. У будь-якому разі передання дитини під державну опіку слід зазвичай розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого має одразу припинятися, коли це дозволяють обставини. Отже, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів (див. згадані вище рішення у справах К. і Т., п. 166; Кутцнера, п. 67, та Мозера, п. 70) і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння воз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та, якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах Кутцнера, п. 76–77, та «К. і Т. проти Фінляндії» [GC], п. 179).

Стаття 9 Конвенції «Свобода думка, совісті і релігії»

Справа «Свято-Михайлівська Парафія проти України», заява № 77703/01, рішення від 14 жовтня 2007 р.

112. Суд нагадує, що в той час, як свобода віросповідання - це, перш за все, особиста справа кожного, вона також означає, серед іншого, свободу "сповідувати релігію" самому або в об'єднанні з іншими, публічно та в колі тих, хто поділяє цю віру. Оскільки релігійні громади традиційно існують у вигляді організованих структур, стаття 9 має тлумачитися в світлі статті 11 Конвенції, яка захищає об'єднання від невинного втручання з боку держави.

113. З цієї точки зору право віруючих на свободу віросповідання, яке включає право кожного сповідувати релігію разом з іншими, передбачає очікування, що віруючі матимуть змогу вільно об'єднуватися без жодного свавільного втручання з боку держави. Будь-які повноваження держави оцінювати легітимність релігійних поглядів є несумісними з її обов'язком, визначеним у практиці Суду, бути нейтральною та безсторонньою (див. *Metropolitan Church of Bessarabia*, cited above, paragraphs 118 and 123; and *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [GC], no. 30985/96, paragraph 62, ECHR 2000-XI).

114. Суд нагадує, що перелік обмежень свободи віросповідання та зібрання, передбачених у статтях 9 та 11 Конвенції, є вичерпним, такі обмеження мають чітко тлумачитись, і лише переконливі та нездоланні підстави можуть виправдовувати застосування таких обмежень. Держава має незначні межі для власної самостійної оцінки у цих питаннях (див. *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, nos. 29221/95 and 29225/95, paragraph 84, ECHR 2001-IX).

115. Як неодноразово зазначалось у рішеннях Суду, в світлі пункту 2 статті 11 і так само статті 9 Конвенції, втручання може бути виправданим, якщо воно "встановлено законом" та здійснено "згідно закону", оскільки оскаржувані заходи повинні не тільки мати законодавче підґрунтя, але й передбачатися якісним законом, який має бути достатньо доступним та передбачуваним щодо наслідків його застосування, тобто бути сформульованим у спосіб, який дає змогу кожній особі - у разі потреби, за допомогою відповідної консультації - регулювати свою поведінку (див. *Larissis and Others v. Greece*, judgment of 24 February 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I, p. 378, paragraph 40; and *Metropolitan Church of Bessarabia*, cited above, paragraph 109).

116. Суд також зазначає, що втручання повинно бути "необхідним в демократичному суспільстві" (див. *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, judgment of 30 January 1998, Reports 1998-I, paragraphs 43-45; and *Refah Partci (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 and 41344/98, paragraphs 86-89, ECHR 2003-II. Кожне

втручання має відповідати "нагальній суспільній потребі"; отже, поняття "необхідний" не має того ступеню гнучкості, як поняття "корисний" чи "бажаний" (див. *Gorzelik*, cited above, paragraphs 94-95, with further references).

117. Крім того, одним із засобів користування правом сповідувати певну релігію, особливо для релігійної громади в її колективному вимірі, є можливість забезпечити судовий захист громади, її членів та її майна. Таким чином, стаття 9 має розглядатися не тільки у світлі статті 11, а також у світлі статті 6 (див. *Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, no. 45701/99, paragraph 118, ECHR 2001-XII).

118. Таким чином, Суд розглядатиме зазначені фактори по черзі. До того ж, він має пересвідчитись, чи забезпечила держава достатній судовий захист згаданій релігійній громаді.

Стаття 10 Конвенції «Свобода вираження поглядів»

Справа «Ляшко проти України», заява № 21040/02, рішення від 10 серпня 2006 р.

41. Суд іще раз наводить такі основоположні принципи в цій сфері:

(a) свобода вираження поглядів являє собою одну з важливих засад демократичного суспільства та одну з базових умов його прогресу та самореалізації кожного. Предмет пункту другого статті 10 застосовується не тільки до "інформації" чи "ідей", які були отримані зі згоди чи розглядаються як необразливі чи як малозначущі, але й до тих, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти. Такими є вимоги плюралізму, толерантності та відкритості думок, без чого неможливе "демократичне суспільство". Як передбачено в статті 10, ця свобода має винятки, які, проте, повинні чітко тлумачитись, та потреба в таких обмеженнях має бути переконливо встановлена (cf., *Jersild v. Denmark*, рішення від 23 вересня 1994, Series A no. 298, р. 23, п. 31; *Janowski v. Poland* [GC], no. 25716/94, п. 30, ECHR 1999-I; *Nilsen and Johnen v. Norway* [GC], no. 23118/93, п. 43, ECHR 1999-VIII; and *Fuentes Bobo v. Spain*, no. 39293/98, п. 43, 29 лютого 2000).

(b) Преса відіграє важливу роль в демократичному суспільстві. Хоча вона не повинна переступати певні межі, зокрема, що стосується захисту репутації та прав інших, а також розголошення конфіденційної інформації, обов'язком преси, тим не менш, є поширення інформації та ідей у спосіб, сумісний із її обов'язком і відповідальністю, щодо всіх питань, що становлять громадський інтерес, включаючи питання правосуддя (див. *De Haes and Gijssels v. Belgium*, рішення від 24 лютого 1997, Reports 1997-I, pp. 233-34, п. 37 та, *mutatis mutandis*, *Cumpana and Mazare v. Romania* [GC], no. 33348/96, pp. 92-110, ECHR 2004-...). Це не тільки завдання преси - поширювати подібну інформацію та ідеї - суспільство також має право отримувати їх. Інакше чи здатна була б преса відігравати цю життєво важливу роль "вартового пса демократії" (див. *Thorgeir Thorgeirson v. Iceland*, рішення від 25 червня 1992, Series A no. 239, р. 27, п. 63). Стаття 10 захищає не тільки ідеї як такі або висловлену інформацію, а також форму, в якій їх подано (див. *Oberschlick v. Austria* (no. 1), рішення від 23 травня 1991, Series A no. 204, р. 25, п. 57). Свобода журналістських висловлювань також припускає певний ступінь перебільшення чи навіть провокації (див. *Prager and Oberschlick v. Austria*, рішення від 26 квітня 1995, Series A no. 313, р. 19, п. 38, and *Thoma v. Luxemburg*, no. 38432/97, pp. 45 та 46, ECHR 2001-III).

(c) Свобода преси надає громадськості один з найкращих засобів отримання інформації та формування ідей та ставлення до політичних лідерів. Більш загально, свобода політичних дебатів перебуває в самому серці побудови демократичного суспільства, що наскрізь пронизує Конвенцію. Межі припустимої критики відповідно ширші, коли йдеться про політика, ніж коли йдеться про пересічного громадянина. На відміну від останнього, кожне слово та дія першого неминуче та свідомо стають об'єктом ретельного

вивчення з боку журналістів та громадськості, і, отже, він повинен виявляти вищий ступінь толерантності (див. *Lingens v. Austria*, рішення від 8 липня 1986, Series A no. 103, п. 42).

(d) Межі припустимої критики за певних обставин можуть бути ширшими, коли йдеться про державного службовця, що виконує свої повноваження, ніж коли йдеться про фізичних осіб. Проте не можна стверджувати, що державні службовці свідомо піддають ретельному обстеженню кожне своє слово чи дію в тій самій мірі, як це роблять політики, і, отже, до них повинні застосовуватись ті самі механізми, що й до останніх, коли йдеться про критику їх діяльності. Державні службовці повинні користуватись громадською довірою в умовах, позбавлених надзвичайного занепокоєння, що зробить вдалим виконання ними своїх завдань. Отже, може постати необхідність у їх захисті від образливих словесних нападок під час виконання ними своїх обов'язків (див. *Janowski*, процитоване вище, п. 33, and *Nikula v. Finland*, no. 31611/96, п. 48, ECHR 2002-II).

(e) Більше того, повинно бути зроблене чітке розмежування між констатацією фактів та оціночними судженнями. У той час як наявність фактів може бути продемонстровано, достовірність оціночних суджень не піддається доведенню. Вимогу доводити достовірність оціночних суджень неможливо виконати, вона порушує свободу думки як таку, що є базовою частиною права, гарантованого статтею 19 (див. *Lingens*, cited above, p. 28, п. 46).

(f) Природа та суворість покарання також є факторами, які слід брати до уваги під час визначення пропорційності втручання (cf. *Ceylan v. Turkey* [GC], no. 23556/94, п. 37, ECHR 1999-IV та *Tammer v. Estonia*, no. 41205/98, п. 69, ECHR 2001-I). Більше того, домінуюча позиція, яку посідає Уряд, змушує його більш зважено вдаватися до кримінальних проваджень, зокрема в тих випадках, коли є змога вдатися до інших засобів у відповідь на невинуваті нападки чи критику його противників чи ЗМІ. Однак вжиття на власний розсуд заходів, навіть кримінальних за природою, що покликані належним чином (але не надмірно) реагувати на дифамаційні звинувачення, що позбавлені підстав чи недоброчесно сформульовані, залишається правом органів влади відповідної держави як гарантів громадського порядку (див. *Castells v. Spain*, рішення від 23 квітня 1992, Series A no. 236, п. 46).

Стаття 11 Конвенції «Свобода зібрань та об'єднання»

Справа «Корецький та інші проти України», заява № 40269/02, рішення від 3 квітня 2008 р.

50. Суд зазначає, що головним аргументом Уряду щодо необхідності втручання був той, що держава користується виключним правом самостійно регулювати діяльність неурядових організацій на її території. Таким чином, на думку Уряду, відмова зареєструвати Громадянський комітет була необхідною для забезпечення належного функціонування системи державної реєстрації об'єднань.

51. В цьому контексті Суд вважає необхідним повторити, що повноваження держави щодо захисту її інституцій та громадян від об'єднань, які можуть їм загрожувати, мають застосовуватись виважено, оскільки відступи від принципу свободи об'єднання мають бути такими, що чітко тлумачаться, і лише переконливі та нездоланні причини можуть виправдати обмеження такої свободи (див. вказане вище рішення "Горжелік та інші проти Польщі" (*Gorzelik and Others v. Poland*)).

52. Суд зазначає, що ані рішення судів, ані аргументи Уряду в даній справі не містять пояснення або ж навіть якоїсь вказівки на необхідність існування обмежень щодо можливості об'єднань самостійно здійснювати пропагандистську діяльність та лобіювати в органах державної влади ідеї та мету об'єднання, їх можливості залучати волонтерів у якості членів або здійснювати видавничу діяльність. Більше того, Суд не розуміє, чому керівним органам об'єднань, відповідно до тверджень органів державної влади, заборонено організовувати поточну адміністративну діяльність, навіть якщо така діяльність значною мірою пов'язана з економічними питаннями.

53. Що стосується територіального обмеження діяльності об'єднань з місцевим статусом, Суд зазначає, що навіть якщо таке обмеження може вважатися таким, що покликане забезпечити належне функціонування системи державної реєстрації об'єднань, Суд не вбачає будь-якої загрози такій системі у тому, що об'єднання з місцевим статусом можуть мати місцеві осередки в інших містах України, особливо з огляду на обтяжливу вимогу для об'єднань, які прагнуть мати всеукраїнський статус, засновувати місцеві осередки в більшості з 25 областей України.

54. Загалом, Суд зазначає, що матеріали справи, включно з аргументами сторін, демонструють, що Громадянський комітет мав мирні та суто демократичні мету та завдання. Немає жодних ознак - і це не стверджувалось ні національними судами, ні Урядом,- що об'єднання використовувало б насильницькі та недемократичні засоби задля досягнення його мети. Тим не менш органи державної влади вдалися до радикального за своїм впливом на заявників заходу, який не допустив, щоб об'єднання заявників навіть розпочало їх основну діяльність.

55. За цих обставин Суд вважає, що обмеження, які були застосовані в цій справі, не переслідували "нагальну соціальну необхідність", та відповідно причини, на які посилалися органи державної влади, відмовляючи у реєстрації об'єднання, не були відповідними та достатніми. Тому втручання не може вважатися необхідним в демократичному суспільстві.

Стаття 13 Конвенції «Право на ефективний засіб правового захисту»

Справа «Буглов проти України», заява № 28825/02, рішення від 10 липня 2014 р.

74. Суд нагадує, що у кількох попередніх справах він відхилив подібні аргументи стосовно невичерпання, дійшовши висновку про неефективність засобу юридичного захисту, на який посилався Уряд, на тій підставі, що Уряд не довів, яким чином застосування такого засобу юридичного захисту могло б призвести до покращення умов тримання заявника під вартою (див., наприклад, рішення у справах «Хохліч проти України» (*Khokhlich v. Ukraine*), заява № 41707/98, п. 153, від 29 квітня 2003 року, «Мельник проти України» (*Melnik v. Ukraine*), заява № 72286/01, пп. 70-71, від 28 березня 2006 року, та «Двойних проти України» (*Dvoynukh v. Ukraine*), заява № 72277/01, п. 50, від 12 жовтня 2006 року). Суд не вбачає підстав для іншого висновку у цій справі. З іншого боку, Суд нагадує, що у справах, в яких певна ситуація є тривалою і з самого початку ясно, що у заявника немає ефективного засобу юридичного захисту, шестимісячний строк починає свій відлік з моменту припинення ситуації (див. рішення від 22 листопада 2005 року у справі «Антоненков та інші проти України» (*Antonenkov and Others v. Ukraine*), заява № 14183/02, п. 32, та ухвалу щодо прийнятності від 30 березня 2004 року у справі «Коваль проти України» (*Koval v. Ukraine*), заява № 65550/01).

75. Суд зауважує, що тримання заявника у камері відділу міліції та у Донецькому ІТУ закінчилося 4 лютого та 12 квітня 2000 року відповідно, тобто більш ніж за шість місяців до дати подання до Суду заяви (10 липня 2001 року). Суд також зазначає, що, як видається, у заявника не було доступу до будь-яких ефективних засобів юридичного захисту стосовно його скарг. У будь-якому разі, у випадку заявника його скарги до обласної прокуратури на тримання його під вартою у камері відділу міліції та у Донецькому ІТУ скоріше стосувалися стверджуваної незаконності вищезазначеного тримання під вартою, а не умов тримання.

76. Відповідно скарги заявника на умови тримання його під вартою у камері відділу міліції та у Донецькому ІТУ були подані з порушенням строку та мають бути відхилені відповідно до пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції.

77. З огляду на доводи сторін Суд також вважає, що скарга на умови тримання заявника у Донецькому СІЗО порушує серйозні питання фактів та права за Конвенцією, вирішення яких вимагає розгляду по суті. Отже, Суд доходить висновку, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні підпункту «а» пункту 3 статті 35 Конвенції. Не встановлено також жодних інших підстав для визнання її непринятною.

Справа «Волохи проти України», заява № 23543/02, рішення від 2 листопада 2006 р.

55. Заявники скаржились на відсутність національних засобів захисту, які б могли забезпечити відшкодування шкоди за незаконне втручання у їх право на повагу до кореспонденції. При цьому вони посилались на статтю 13 Конвенції.

56. Уряд не погодився з цим аргументом. При цьому Уряд посилався на свої попередні заперечення та на статтю 55 Конституції України, яка передбачає право кожного оскаржити будь-які дії органів державної влади до суду.

57. Заявники стверджували, що вони не могли оскаржити постанову про накладення арешту на їх кореспонденцію, оскільки державні органи не були зобов'язані повідомити їх про вжиття таких заходів.

58. Суд повторює свою думку, викладену у вищевказаному рішенні по справі *Klass and Others v. Germany*, (пп. 68–70), що саме таємність вжитих заходів зумовила складність, якщо не неможливість, для особи, стосовно якої вживались ці заходи, за власною ініціативою використовувати засоби захисту, принаймні тоді, коли спостереження триває. Проте у рішенні по справі *Klass and Others v. Germany* було встановлено, що уповноважений державний орган був зобов'язаний проінформувати особу, стосовно якої вживались відповідні заходи, зразу після припинення таких заходів. Крім того, відповідне повідомлення могло не містити інформації щодо цілей застосованого обмеження, а така особа мала декілька доступних засобів захисту. Більше того, у вищевказаній справі Суд взяв до уваги існування системи належного контролю за заходами спостереження, які розглядаються, та визнав, що статтю 13 порушено не було.

59. З наданих Урядом зауважень не вбачається, що законодавство України забезпечує особу, щодо якої вживаються заходи спостереження, належними гарантіями захисту, оскільки законодавство не передбачає обов'язку повідомляти особу про заходи спостереження, які було застосовано відносно неї. Навіть якщо особи, щодо яких вживаються такі заходи, дізнаються про втручання у їх право на повагу до їх кореспонденції, як це відбулось у цій справі, право оскаржити законність такого рішення, гарантоване національним законодавством (див. пп. 25 та 27), на практиці виявилось обмеженим, оскільки існує лише один реальний механізм, який передбачається Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду». На думку Суду, цей Закон містить дуже загальні положення, оскільки він стосується також інших осіб, а не тільки обвинувачених. Але він може забезпечити відшкодування у ситуаціях, подібних до ситуації заявників, коли в ході кримінального провадження щодо третіх осіб відносно заявників було вжито заходи спостереження. Проте застосування цього Закону та його тлумачення національними судами, як це

відбулось у даній справі, здійснювалось не настільки широко, щоб забезпечити належний розгляд скарг інших осіб, а не обвинувачених.

60. Вищенаведені висновки є достатніми для Суду, щоб вирішити, що заявники не мали ефективного засобу захисту, як того вимагає стаття 13 Конвенції, відносно їх скарг за статтею 8 Конвенції щодо перегляду їх поштово-телеграфної кореспонденції.

Стаття 14 Конвенції «Заборона дискримінації»

Справа «Бігаєва проти Греції», заява 26713/05, рішення від 28 травня 2009 р.

37. Суд нагадує, що стаття 14 Конвенції лише доповнює інші положення Конвенції і Протоколів к ній, що містять матеріальні норми. Ця стаття не існує самостійно, оскільки її значення полягає лише в забезпеченні «пользования правами и свободами», які ці положення гарантують. Застосування статті 14 Конвенції не обов'язково передбачає порушення одного з матеріальних прав, гарантованих Конвенцією. Необхідно і достатньо, щоб на фактичні обставини справи поширювалося своє «діяння» як мінімум однієї з статей Конвенції (див. рішення Великої Палати Європейського Суду по справі про прийнятність для розгляду по суті скарг по справі «Стек і інші заявники проти Сполученого Королівства» (*Stec et autres c. Royaume-Uni*) (скарги № 65731/01 і 65900/01), § 39, Збірник постановлень і рішень Європейського Суду по правах людини [CEDH] 2005-X).

38. Європейський Суд, крім того, нагадує, що, різниця є дискримінаційною за змістом статті 14 Конвенції, якщо вона «лишена об'єктивного і розумного обґрунтування», тобто якщо вона не переслідує «правомірну мету» або якщо відсутнє «розумне співвідношення між використовуваними засобами і переслідуваною метою». В той же час Договорами використовуваними державами користуються певною свободою розгляду при визначенні того, чи є різниця в обращенні обґрунтованою і в якій мірі різницями схожих в інших ситуаціях (див. постановлення Європейського Суду від 18 липня 1994 р. по справі «Карлхайнц Шмідт проти Німеччини» (*Karlheinz Schmidt c. Allemagne*), § 24, серія «А», № 291-B).

39. Що стосується цієї справи, Європейський Суд спочатку зауважує, що за статтею 14 Конвенції заявниця скаржиться на те, що держава произвольно і дискримінаційно забороняє доступ до професії адвоката іноземцям, які не є громадянами держав — членів Європейського союзу. По-перше, Суд вважає, що, в той мірі, в якій заявниця скаржиться на загальні умови доступу до професії адвоката, різниця в обращенні по загальному змісту не підпадає під дію статті 14 Конвенції постольку, оскільки ця різниця визначає доступ до конкретної професії; дійсно, Конвенція не гарантує свободу здійснення будь-якої професії (див. постановлення Великої Палати Європейського Суду по справі «Флімменос проти Греції» (*Thlimmenos c. Grèce*) (скарга № 34369/97), § 41, Збірник постановлень і рішень Європейського Суду по правах людини [CEDH] 2000-IV). Крім того, Суд погоджується з державою-відповідачем у тому, що адвокат здійснює безумовно вільну професію, яка виконується в той же час виконанням функцій,

служащих публичному интересу. В этом отношении Суд напоминает, что в его прецедентной практике уже выявлялась эта особенность профессии адвоката: Суд, с одной стороны, признаёт, что указанная профессия не включена в должности публичной службы (см. постановление Европейского Суда от 7 апреля 2005 г. по делу «Райнис и Гаспаравичюс против Литвы» (*Rainys et Gasparavičius c. Lituanie*) (жалобы № 70665/01 и 74345/01), § 36), но, с другой стороны, Суд отмечает, что адвокат является слугой правосудия, что налагает на него особые обязанности, связанные с выполнением его функций (см. постановление Европейского Суда от 24 февраля 1994 г. по делу «Касадо Кока против Испании» (*Casado Coca c. Espagne*), § 46, серия «А», № 285-А).

40. Таким образом, Европейский Суд считает, что в настоящем деле национальным властям, располагающим широким усмотрением при определении условий доступа к профессии адвоката, надлежало решить, является ли необходимым в этом смысле условием гражданство Греции или гражданство какого-либо государства — члена Европейского сообщества. Соответствующее законодательное регулирование, исключаящее доступ к профессии адвоката для граждан третьих стран, само по себе не создает дискриминирующего различия между двумя названными категориями лиц. Учитывая, в частности, предмет настоящего спора, Суд не может подменять своей оценкой оценку компетентных государственных властей, которые приняли основанное на статье 3 Кодекса адвокатской деятельности решение — не разрешить заявительнице сдавать экзамены, организуемые Коллегией адвокатов. В связи с этим Суд не подвергает сомнению мотивы, по которым государственные власти сделали свой выбор, основанный на объективном и разумном основании.

41. С учетом изложенного Европейский Суд делает вывод об отсутствии по делу нарушения статьи 8 Конвенции, взятой в сочетании со статьей 14 Конвенции.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції «Захист права власності»

Справа «Україна-Тюмень» проти України», заява № 22603/02, рішення від 22 листопада 2007 р.

26. Суд нагадує, що юридична особа, «яка вважає себе потерпілою від порушення однією з Високих Договірних Сторін прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї» може звертатися до Суду, якщо така юридична особа є «неурядовою організацією» в розумінні статті 34 Конвенції. Термін «урядова організація», на відміну від «неурядової організації», поширюється на юридичних осіб, які беруть участь у здійсненні владних повноважень чи виконують публічну функцію під контролем Уряду (див. рішення у справі «Радіо Франс та інші проти Франції» (*Radio France and Others v. France*), № 53984/00, ECHR 2003-X). Вирішуючи питання, чи належить певна юридична особа до однієї з вищезазначених категорій, Суд має взяти до уваги її юридичний статус, характер її діяльності, контекст здійснення такої діяльності та ступінь незалежності особи від публічної влади.

27. Суд зазначає, що згідно з українським законодавством та положеннями установчого договору заявник є інституційно автономним. У своїй діяльності він керується законодавством, що регулює діяльність господарських товариств, та перебуває під контролем та управлінням своїх засновників (див. пункти 9 та 18 рішення). Навіть припускаючи, що державі досі належить приблизно третина статутного капіталу заявника, не було наведено жодних доказів того, що держава має перевагу в управлінні підприємством порівняно з іншими акціонерами. Більше того, нічого у цій справі не доводить, що заявник здійснює інші ніж підприємницькі види діяльності, незважаючи на те, що деякі положення установчого договору можна тлумачити як такі, що наділяють заявника публічною функцією, а саме функцією реалізовувати «міжурядові рішення» в сфері підприємницької співпраці.

28. Відповідно, Суд доходить висновку, що заявник є «неурядовою організацією» в розумінні статті 34 Конвенції і що заперечення Уряду мають бути відхилені.

[...]

47. Стаття 1 Першого протоколу містить три чітких норми: "перша норма, викладена в першому реченні першого пункту, є загальною за своєю природою та закріплює принцип мирного володіння майном; друга норма, що міститься в другому реченні першого пункту, стосується позбавлення власності та містить умови такого позбавлення; третя норма, викладена в другому пункті, визнає право Договірних держав, серед іншого, здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів.... Ці норми не є окремими, а є пов'язаними між собою. Друга та третя норми стосуються певних випадків, за яких допускається втручання в право на мирне володіння майном, та, отже, їх слід тлумачити в світлі загального

принципу, викладеного в першій нормі" (див., наприклад, рішення у справі «Ян та інші проти Німеччини» (*Jahn and Others v. Germany*), №№ 46720/99, 72203/01 та 72552/01, параграф 78, ECHR 2005-...).

Справа «Рисовський проти України», заява № 29979/04, рішення від 20 жовтня 2011 р.

69. Суд повторює, що державні органи мотивували скасування рішення 1992 року тим, що його було прийнято помилково, без урахування попередньої обіцянки про виділення цієї ж землі третім особам.

70. Аналізуючи відповідність цього мотивування Конвенції, Суд підкреслює особливу важливість принципу «належного урядування». Він передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб (див. рішення у справах «Беєлер проти Італії» [ВП] (*Beyeler v. Italy* [GC]), заява № 33202/96, п. 120, ECHR 2000-I, «Онер'їлдіз проти Туреччини» [ВП] (*Oneryildiz v. Turkey* [GC]), заява № 48939/99, п. 128, ECHR 2004-XII, «Megadat.com S.r.l. проти Молдови» (*Megadat.com S.r.l. v. Moldova*), заява № 21151/04, п. 72, від 8 квітня 2008 року, і «Москаль проти Польщі» (*Moskal v. Poland*), заява № 10373/05, п. 51, від 15 вересня 2009 року). Зокрема, на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок (див., наприклад, рішення у справах «Лелас проти Хорватії» (*Lelas v. Croatia*), заява № 55555/08, п. 74, від 20 травня 2010 року, і «Тошкуце та інші проти Румунії» (*Toscuta and Others v. Romania*), заява № 36900/03, п. 37, від 25 листопада 2008 року) і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси (див. зазначені вище рішення у справах «Онер'їлдіз проти Туреччини» (*Oneryildiz v. Turkey*), п. 128, та «Беєлер проти Італії» (*Beyeler v. Italy*), п. 119).

71. Принцип «належного урядування», як правило, не повинен перешкоджати державним органам виправляти випадкові помилки, навіть ті, причиною яких є їхня власна недбалість (див. зазначене вище рішення у справі «Москаль проти Польщі» (*Moskal v. Poland*), п. 73). Будь-яка інша позиція була б рівнозначною, *inter alia*, санкціонуванню неналежного розподілу обмежених державних ресурсів, що саме по собі суперечило б загальним інтересам (див. там само). З іншого боку, потреба виправити минулу «помилку» не повинна непропорційним чином втручатися в нове право, набуте особою, яка покладалася на легітимність добросовісних дій державного органу (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки» (*Pincova and Pine v. the Czech Republic*), заява № 36548/97, п. 58, ECHR 2002-VIII). Іншими словами, державні органи, які не

впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків (див. зазначене вище рішення у справі «Лелас проти Хорватії» (*Lelas v. Croatia*), п. 74). Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються (див., серед інших джерел, *mutatis mutandis*, зазначене вище рішення у справі «Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки» (*Pincova and Pine v. the Czech Republic*), п. 58, а також рішення у справі «Ґаші проти Хорватії» (*Gashi v. Croatia*), заява № 32457/05, п. 40, від 13 грудня 2007 року, та у справі «Трго проти Хорватії» (*Trgo v. Croatia*), заява № 35298/04, п. 67, від 11 червня 2009 року). У контексті скасування помилково наданого права на майно принцип «належного урядування» може не лише покладати на державні органи обов'язок діяти невідкладно, виправляючи свою помилку (див., наприклад, рішення у справі «Москаль проти Польщі» (*Moskal v. Poland*), п. 69), а й потребувати виплати відповідної компенсації чи іншого виду належного відшкодування колишньому добросовісному власникові (див. зазначені вище рішення у справах «Пінкова та Пінк проти Чеської Республіки» (*Pincova and Pine v. the Czech Republic*), п. 53, та «Тошкуце та інші проти Румунії» (*Toscuta and Others v. Romania*), п. 38).

Справа «Гайдук та інші проти України», заява № 45526/99 і 46099/99, ухвала від 2 липня 2002 р.

Суд нагадує, що стаття 1 Протоколу № 1, яка гарантує по суті право власності, містить три окремі норми. Перша норма загального характеру викладає принцип поваги до власності; вона сформульована в першому реченні першої частини. Друга норма стосується позбавлення власності за певних умов; вона сформульована в другому реченні тієї самої частини. Щодо третьої норми, то нею за державами визнається можливість, зокрема, регулювати використання майна відповідно до загальних інтересів та з запровадженням законів, що їх держави вважають за необхідне для цього; вона впливає з другої частини (див., напр., рішення у справі Матоша e Силва, Ада. та інших проти Португалії від 16 вересня 1996 р., *Recueil des arrêts et décisions 1996-IU*, с. 1113, п. 81, справу "Імобільяре Саффі проти Італії [GC] № 22774/93, п. 44, CEDH 1999-V). Це не означає, що між згаданими нормами не існує зв'язку. Друга і третя норми стосуються окремих випадків порушення права власності; вони, отже, повинні тлумачитися в світлі принципу, закріпленого першою нормою (див. справу Ятрідіса проти Греції [GC], № 31107/96, п. 55, CEDH 1999-II).

Суд нагадує, що згідно з постійною практикою органів Конвенції поняття "майно" в розумінні статті 1 Протоколу № 1 може охоплювати як "фактичне майно" (див. рішення у справі Ван дер Мусселе проти Бельгії від 23 листопада

1983 р., серія А № 70, с. 23, п. 48), так і майнові цінності, в тому числі боргові вимоги, згідно з якими заявник може претендувати щонайменше на "законне сподівання" на фактичне користування правом власності (див. рішення в справі "Пайн Велей Девелопментс ЛТД та інші проти Ірландії від 29 листопада 1991 р., серія А № 222, с. 23, п. 51, в справі "Пресос Компанія Навієра СА проти Бельгії від 20 листопада 1995 р., серія А № 332, с. 21, п. 31). З іншого боку, це положення не гарантує жодного права на те, щоб стати власником того чи іншого майна (див. справу Лінде проти Швеції, петиція № 11628/85, рішення Комісії від 9 травня 1986 р., DR 47, с. 270). Відтак, наведена стаття 1 не встановлює для держав загального обов'язку щодо проведення систематичного індексування заощаджень для виправлення згубних наслідків інфляції та збереження купівельної спроможності вкладених коштів (див. справу Рудзінської проти Польщі (ріш.), № 45223/99, CEDH 1999-VI, справу Х проти Німеччини, заява № 8724/79, рішення Комісії від 6 березня 1980 р., DR 20, с. 226).

Суд констатує, що скарга заявників стосується двох типів коштів, на які вони претендують: з одного боку, власне заощаджень, тобто коштів, які були фактично покладені заявниками в Банк, незалежно від їхньої теперішньої реальної вартості, і, з іншого боку, бюджетних коштів, що їх виплачує держава в порядку індексування згаданих вкладів відповідно до закону № 537/96. Суд констатує при цьому, що основним предметом заяв є можливість одержання проіндексованих коштів. Що стосується, в першу чергу, початкових вкладів заявників, Суд вважає, що вони незаперечно становлять "майно", яке належить їм згідно зі статтею 1 Протоколу №1.3 цього приводу Суд зазначає, що не заперечується, що заявники можуть забрати ці кошти разом з відповідними процентами, якщо забажають. Проте з матеріалів справ не випливає, що хтось із них насправді скористався с цього права. Навпаки, деякі заявники твердять, що не мають потреби в початкових вкладах, наполягаючи на тому, що основним предметом їхніх заяв є можливість одержати проіндексовані суми. За цих обставин та тією мірою, якою заяви стосуються повернення власне вкладів, Суд вважає, що заявники не можуть вимагати кваліфікувати їх як "потерпілих" згідно зі статтею 34 Конвенції. Ця частина заяв має бути, отже, відхилена відповідно до статті 35, п. 4.

Що стосується коштів, передбачених законом № 537/96, які відповідають проіндексованій вартості вкладів, Суд зазначає, що ці кошти належать до коштів Державного казначейства, що їх держава виділяє на певних умовах. Предмет провадження, порушеного кожним із заявників у внутрішніх судах, не стосувався, таким чином, жодного "теперішнього майна", що належить заявникам. З цього приводу Суд нагадує, що право на індексування заощаджень не гарантується як таке статтею 1 Протоколу № 1 (див. рішення у справі "Рудзінська проти Польщі", а також у справі "Трайковські проти Югославської Республіки Македонії" (ріш.), № 53320/99, 7 березня 2002 р., не опубліковане), відтак загадана стаття не може бути застосована до випадків, що розглядаються. Ця частина заяв є, отже, несумісна *ratione materiae* з

положеннями Конвенції згідно зі статтею 35, п. 3, і має бути відхилена згідно зі статтею 35, п. 3

Справа «East/West Alliance Limited» проти України», заява 19336/04, рішення від 23 січня 2014 р.

166. Згідно з усталеною практикою Суду стаття 1 Першого протоколу до Конвенції містить три окремі норми: перша, що виражається в першому реченні першого абзацу та має загальний характер, закладає принцип мирного володіння майном. Друга норма, що міститься в другому реченні того ж абзацу, охоплює питання позбавлення права власності та обумовлює його певними критеріями. Третя норма, що міститься в другому абзаці, визнає право договірних держав, серед іншого, контролювати використання майна в загальних інтересах. Друга та третя норми, які стосуються конкретних випадків втручання у право мирного володіння майном, повинні тлумачитися у світлі загального принципу, закладеного першою нормою (див., серед інших джерел, рішення у справах «Імобіліаре Саффі проти Італії» (*Immobiliare Saffi v. Italy*) [ВП], заява № 22774/93, п. 44, ECHR 1999-V, та «Вістінш і Препьолкінс проти Латвії» (<...>) [ВП], заява № 71243/01, п. 93, від 25 жовтня 2012 року).

167. Суд наголошує на тому, що перша та найбільш важлива вимога статті 1 Першого протоколу до Конвенції полягає у тому, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно бути законним (див. рішення у справі «Іатрідіс проти Греції» (*Iatridis v. Greece*) [ВП], заява № 31107/96, п. 58, ECHR 1999-II). Вимога щодо законності у розумінні Конвенції вимагає дотримання відповідних положень національного законодавства та відповідності принципів верховенства права, що включає свободу від свавілля (див. рішення у справі «Антріш проти Франції», від 22 вересня 1994 року, Series A № 296-A, п. 42, та «Кушоглу проти Болгарії» (*Kushoglu v. Bulgaria*), заява № 48191/99, пп. 49-62, від 10 травня 2007 року).

168. Суд також нагадує, що будь-яке втручання державного органу у право на мирне володіння майном повинно забезпечити «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Необхідність досягнення такого балансу відображена в цілому в структурі статті 1 Першого протоколу. Необхідного балансу не вдасться досягти, якщо на відповідну особу буде покладено індивідуальний та надмірний тягар (див., серед інших джерел, рішення від 23 вересня 1982 року у справі «Спорронг та Лоннрот проти Швеції» (*Sporrong and Lonnroth v. Sweden*), пп. 69 і 73, Series A № 52). Іншими словами, має існувати обґрунтоване пропорційне співвідношення між засобами, які застосовуються, та метою, яку прагнуть досягти (див., наприклад, рішення від 21 лютого 1986 року у справі «Джеймс та інші проти

Сполученого Королівства» (*James and Others v. the United Kingdom*), п. 50, Series A № 98).

[...]

204. Суд нагадує, що наслідком будь-якого вилучення або конфіскації є завдання шкоди. Але для того, щоб відповідати статті 1 Першого протоколу, фактично завдана шкода не має перевищувати шкоди, якої неможливо уникнути (див. вищезазначене рішення у справах «Раймондо проти Італії» (*Raimondo v. Italy*), п. 33, та «Юцис проти Литви» (*Jucys v. Lithuania*), заява № 5457/03, п. 36, від 8 січня 2008 року).

205. Суд зазначає, що у цій справі підприємство-заявник попередило державні органи про пошкодження своїх літаків ще у 2004 році та що його занепокоєння виявилось вірним (див. пункт 77). Тим не менш, до часу, коли нарешті у червні 2011 року підприємству-заявнику було дозволено повернути свої літаки, вони були у такому поганому стані, що більше не могли вважатися літаками та були нічим іншим, ніж окремими агрегатами та компонентами (див. пункт 97).

206. Незважаючи на те, що окрім охорони літаків податковою міліцією підприємство-заявник саме залучило до охорони літаків охоронну фірму (див. пункти 75 та 242), Суд визнає, що відповідальність за фізичне пошкодження літаків лежить на державі. Суд також зазначає, що ніщо не вказує на те, що це пошкодження, яке фактично становило повне знищення майна, було неминучим.

207. Відповідно щодо питання про утримання літаків Ан-28 державними органами Суд не може не дійти висновку, що вимоги [статті 1](#) Першого протоколу знову не були дотримані.

Справа «Інтерсплав проти України», заява № 803/02, рішення від 9 січня 2007 р.

30. Суд вказує на те, що поняття "майно" у першій частині статті 1 Першого протоколу має автономне значення, яке не залежить від формальної класифікації, прийнятої у національному законодавстві (див. рішення у справі *Beveller v. Italy* [GC], N 33202, п. 100, ЄСПЛ 2000-I). Питання, яке має бути розглянуто, стосується того, наскільки обставини справи, що розглядається в цілому, давали заявникові право на майновий інтерес, захищений статтею 1 Першого протоколу.

31. У зв'язку з цим Суд зауважує, що в даній справі спір стосується не конкретної суми відшкодування ПДВ або компенсації за затримку у його виплаті, а загального права заявника відповідно до Закону України "Про податок на додану вартість". Суд зауважує, що ознайомившись із критеріями та вимогами, встановленими національним законодавством, заявник мав

достатньо підстав сподіватись на відшкодування ПДВ, який він сплатив під час здійснення своєї господарської діяльності, так само як і на компенсацію за затримку його виплати. Навіть якщо окрема вимога щодо відшкодування ПДВ може бути предметом перевірки та оскарження компетентними державними органами, відповідні положення Закону України "Про податок на додану вартість" не вимагають попереднього судового розгляду цієї вимоги з метою підтвердження права компанії на відшкодування.

Стосовно зауважень Уряду щодо висновку, який було зроблено в ухвалі щодо прийнятності, про те, що податкові органи не заперечували суми відшкодування ПДВ, які вимагалась заявником, Суд зауважує, що висновок ґрунтувався на матеріалах, які він мав у своєму розпорядженні. Із матеріалів справи вбачається, що податкові органи не заперечували суми відшкодування ПДВ, які мали бути сплачені заявникові, а просто відмовлялись підтверджувати їх без будь-якої очевидної на те причини, посилаючись на відсутність компетенції у питаннях відшкодування ПДВ. Однак достовірним є те, що в декількох випадках, і тільки один раз успішно, розрахунки компенсації за затримку у відшкодуванні ПДВ, зроблені заявником, були оскаржені податковими органами у судових провадженнях. Проте ця остання теза не спростовує висновок Суду стосовно проваджень щодо відмови підтвердити суми відшкодування ПДВ.

32. В той час як Суд не визнає за необхідне визначати точний зміст та межі спірного законного інтересу, він переконаний, що чинники, зазначені вище, вказують на те, що заявник мав майновий інтерес, закріплений у законодавстві України та захищений статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (див., *mutatis mutandis*, *Buffalo S. r. L. en liquidation v. Italy*, № 38746/97, п. 29, від 3 липня 2003 року).

Б. Чи було втручання

33. Сторони не заперечували, що затримки у відшкодуванні ПДВ заявникові можна вважати втручанням у його право на мирне володіння своїм майном. На думку Суду, така ситуація відноситься до першого речення першої частини статті 1 Першого протоколу, яке визначає в загальних рисах принцип мирного володіння майном (див. рішення у справі *Buffalo S. r. L. en liquidation v. Italy*, зазначене вище, п. 31).

Справа «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», заява № 20347/03, рішення від 12 березня 2009 р.

51. Суд зазначає, що сторони не оскаржували те, що вантаж і автомобіль становили майно заявників для цілей статті 1 Першого протоколу.

52. Суд також зауважує, що вилучення вантажу і автомобіля, їхнє утримування органами влади та конфіскація, безперечно, становили втручання в права заявників, гарантовані статтею 1 Першого протоколу.

53. Суд вказує на відсутність чіткої позиції сторін стосовно того, у світлі якого саме положення статті 1 Першого протоколу має розглядатися ця справа. Суд зауважує, що вилучення та утримування об'єктів органами влади обмежувало право заявників користуватися ними і, отже, підпадало під дію другої частини статті 1, в якій йдеться про "здійснення контролю за користуванням майном" (див., *mutatis mutandis*, "Віктор Коновалов проти Росії" (*Viktor Konovalov v. Russia*), № 43626/02, п. 41, від 24 травня 2007 року). Так само й постанова про конфіскацію, яку було видано у зв'язку з визнанням заявника винним у вчиненні адміністративного правопорушення, підпадає під поняття штраф (*penalty*), зафіксоване в тій самій нормі (див. "Філіпс проти Сполученого Королівства" (*Phillips v. the United Kingdom*), № 41087/98, п. 51, ECHR 2001-VII).

b. Дотримання вимог другої частини статті 1 Першого протоколу

54. Залишається визначити, чи здійснювалося зазначене втручання згідно з національним законом держави-відповідача і чи забезпечувалася "справедлива рівновага" між вимогами загального інтересу суспільства і вимогами захисту основоположних прав людини (див., зокрема, "Колишній король Греції та інші проти Греції" (*Former King of Greece and Others v. Greece*) [GC], № 25701/94, п. 89, ECHR 2000-XII, з додатковими посиланнями).

55. Суд зазначає, що втручання, про яке йдеться, слід розглядати окремо за такими періодами: (i) період до 26 січня 2001 року, коли адміністративна справа щодо заявника перебувала на розгляді в районному суді; і (ii) період після 26 січня 2001 року, коли районний суд виніс постанову в цій справі.

i. Щодо періоду до 26 січня 2001 року

56. Суд зауважує, що податковий орган вилучив і утримував вантаж і автомобіль під час адміністративного провадження відповідно до вимог національного законодавства (див. пункт 23 вище). Суд також зазначає, що в матеріалах справи немає нічого, що свідчило б про те, що за існуючих обставин справи оскаржувані заходи були безпідставними. Тому Суд не вбачає яких-небудь ознак порушення статті 1 Першого протоколу у зазначений період.

ii. Щодо періоду після 26 січня 2001 року (стосовно вилучених об'єктів, які підлягали конфіскації згідно з постановою)

57. Суд зазначає, що 19 червня 2001 року постанову про конфіскацію було скасовано і 21 серпня 2002 року заявники отримали відшкодування за конфіскацію, здійснену ДПІ (див. пункти 10 і 17 вище).

58. Заявники не скаржаться на те, що відшкодування було недостатнім, запізним чи в якихось інших аспектах неадекватним. За цих обставин Суд визнає, що заявників не можна вважати потерпілими у зв'язку з їхньою

скаргою на незаконну конфіскацію, оскільки національні органи визнали, що було допущено таке порушення, і надали заявникам відшкодування (див. "Далбан проти Румунії" (*Dalban v. Romania*), № 28114/95, п. 44, ECHR 1999-VI).

iii. Щодо періоду після 26 січня 2001 року (стосовно вилучених об'єктів, які не підлягали конфіскації згідно з постановою)

59. Втім, Суд зазначає, що 26 січня 2001 року районний суд виніс постанову, яка стосувалася конфіскації лише частини вилучених об'єктів і не поширювалася на вантаж пшениці і автомобіль.

60. Видається, що, починаючи із зазначеної дати, вже не існувало правової підстави для утримування об'єктів, які не підлягали конфіскації згідно з постановою, тобто автомобіля і вантажу пшениці. Однак ці об'єкти заявникам повернули лише 15 серпня 2001 року.

61. Суд не погоджується з доводами Уряду про те, що заявники відмовилися забрати це майно і не звернулися з вимогою про відшкодування. Суд зазначає, що навіть податкові органи визнали той факт, що ДПІ вчасно не повернула об'єкти, які не підлягали конфіскації згідно з постановою. Насправді, саме податковий орган повинен був вжити необхідних заходів для повернення вилучених об'єктів заявникам, які тимчасом не були зобов'язані регулярно приходити до ДПІ з відповідними заявами. Стосовно посилання Уряду на те, що у цьому зв'язку заявники повинні були звернутися до суду з позовом про відшкодування, Суд зазначає, що в позові, який заявники вчинили проти ДПІ (і який у подальшому не розглядався), цю вимогу було висунуто.

62. Суд також зазначає, що матеріали справи не дозволяють йому встановити "поза розумним сумнівом", чи справді майно заявників було повернуто їм у пошкодженому стані і, якщо так, якою мірою воно зіпсувалося (пошкодилося). У будь-якому разі Суд зазначає, що утримування майна заявників протягом майже шести з половиною місяців (з 26 січня до 15 серпня 2001 року) без відповідної правової підстави становило порушення майнових прав заявників.

63. З огляду на зазначене вище, Суд відхиляє попереднє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту і постановляє, що у цьому зв'язку було допущено порушення статті 1 Першого протоколу.

Справа «Будченко проти України», заява № 38677/06, рішення від 14 квітня 2014 р.

31. У своїх зауваженнях, поданих у відповідь, заявник доводив, що згідно з практикою Суду концепція «майна» не обмежувалась існуючим майном, але

також могла охоплювати активи, включаючи вимоги, стосовно яких можна було би довести, що заявник принаймні мав «законні сподівання» щодо отримання можливості ефективного володіння правом на власність (див. рішення у справі «Принц Ліхтенштейну Ганс-Адам II проти Німеччини» (*Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany*) [ВП], заява № 42527/98, п. 83, ЕСПЛ 2001-VIII).

32. Враховуючи вищезазначені принципи, заявник зауважив, що Центральньо-Міський суд у своєму рішенні визнав, що згідно з Гірничим законом України заявник має бути звільнений від сплати за електроенергію та газ, а ця вартість має погашатися за рахунок шахти, та відмовив у задоволенні його вимог тільки тому, що не існувало механізму відшкодування цих витрат. Такий механізм не був запроваджений протягом чотирьох років, незважаючи на те, що сам Гірничий закон передбачав його впровадження протягом чотирьох місяців.

33. Заявник робив висновок, що його майнове право визнавалося законодавством України і, таким чином, підлягало захисту за статтею 1 Першого протоколу.

34. Заявник зазначив, що за статтею 1 Першого протоколу держава має позитивний обов'язок (див. рішення від 3 квітня 2012 року у справі «Котов проти Росії» (*Kotov v. Russia*) [ВП], заява № 54522/00, пп. 109-113). Він також стверджував, що незапровадження відповідного правового механізму реалізації положень статті 43 Гірничого закону України становило втручання у його право на мирне володіння своїм майном, оскільки його право на звільнення від сплати за електроенергію та газ було порушено.

35. Отже, заявник доводив, що було порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

2. Оцінка Суду

36. Суд нагадує, що якщо у Договірній державі є чинне законодавство, яким виплату коштів передбачено як право на соціальні виплати (обумовлені чи не обумовлені попередньою сплатою внесків), таке законодавство має вважатися таким, що передбачає майнове право, що підпадає під дію статті 1 Першого протоколу, відносно осіб, які відповідають її вимогам (див. ухвалу щодо прийнятності у справі «Стек та інші проти Сполученого Королівства» (*Stec and Others v. the United Kingdom*), п. 54, заяви №№ 65731/01 та 65900/01, ЄСПЛ 2005-X).

37. У цій справі заявник працював у гірничій промисловості приблизно тринадцять років. Чинне на час подій законодавство звільняло його від оплати за спожиту електроенергію та природний газ.

38. Суд зазначає, що право заявника на таке звільнення було підтверджено національними органами влади та, зокрема, національними судами (див. пункти 8 і 10). Отже, заявник мав визнаний майновий інтерес за статтею 1 Першого протоколу.

39. Суд також зазначає, що, тим не менш, у задоволенні вимог заявника щодо звільнення його від сплати було відмовлено, оскільки не існувало механізму реалізації відповідного законодавчого положення, а це становить втручання у право заявника за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

40. Суд нагадує, що найважливішою вимогою статті 1 Першого протоколу є те, що будь-яке втручання органу влади у мирне володіння майном має бути законним. Цей принцип означає, що застосовні положення національного законодавства є достатньо доступними, чіткими та передбачуваними у їх застосуванні (див. рішення у справі «Бейелер проти Італії» (*Beyeler v. Italy*), [ВП] заява №33202/96, пп. 108-109, ЄСПЛ 2000-I).

41. Суд також нагадує, що питання тлумачення та застосовування національного законодавства є, перш за все, компетенцією національних органів влади. Проте Суд повинен перевірити, чи породжує спосіб тлумачення та застосовування національного законодавства наслідки, що відповідають принципам Конвенції, як вони тлумачаться у світлі практики Суду (див. рішення у справі «Скордіно проти Італії (№ 1)» (*Scordino v. Italy* (no. 1) [ВП], заява № 36813/97, пп. 190 та 191, ЄСПЛ 2006-V).

42. Суд зауважує, що положення національного законодавства, про яке йдеться, чітко закріплює право на звільнення від оплати за електроенергію та газ і не ставить його у залежність від існування компенсаційного механізму. Проте можна стверджувати, що з огляду на субсидіарну роль Суду у цій справі саме національним судам належало тлумачення національного законодавства, що вони й зробили, встановивши, що вимоги заявника не можуть бути задоволені у зв'язку з відсутністю у роботодавця заявника компенсаційного механізму.

43. Припускаючи, що такий підхід не виходить за межі повноважень національних судів щодо тлумачення національного законодавства, Суд погоджується з тим, що у цій справі вимога існування компенсаційного механізму може вважатися такою, що переслідує законну мету - таку, як захист майнових прав роботодавця заявника (див., *mutatis mutandis*, рішення від 27 червня 2013 року у справі «ПАТ «Кіровоградобленерго» проти України» (*Kirovogradoblenergo, PAT v. Ukraine*), заява № 35088/07).

44. Проте Суд зазначає, що у цій справі заявник працював на державному підприємстві. Уряд не надав жодних доказів стосовно того, якою мірою вищезазначена юридична особа була фінансово незалежною від держави (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Михайленки та інші проти України» (*Mykhaulyenky and Others v. Ukraine*), заяви №№ 35091/02 та наступні, п. 44, ЄСПЛ 2004-XII).

45. Суд також зазначає, що відповідне законодавство, яке звільняло заявника від певних виплат, було ухвалено у 1999 році та згідно з ним відповідний механізм мав бути запроваджений протягом чотирьох місяців (див. пункт 21). Проте його було запроваджено тільки через десять років. Для пояснення такої бездіяльності не було надано жодних доводів.

46. Враховуючи тривалу бездіяльність держави та той факт, що заявник працював на державному підприємстві, Суд вважає, що через нездатність забезпечити звільнення його від оплати, на що заявник мав право за законом в розумні терміни, держава поклала на нього надмірний та неспіврозмірний тягар, порушивши таким чином свої зобов'язання за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції (див. рішення від 2 лютого 2010 року у справі «Клаус і Юрій Кіладзе проти Грузії» (*Klaus and Iouri Kiladze v. Georgia*), заява № 7975/06, п. 76).

47. Відтак Суд вважає, що було порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Справа «Федоренко проти України», заява № 25921/02, рішення від 1 червня 2006 р.

21. Суд нагадує, що відповідно до прецедентного права органів, що діють на підставі Конвенції, право власності може бути «існуючим майном» або коштами, включаючи позови, для задоволення яких позивач може обґрунтовувати їх принаймні «виправданими очікуваннями» щодо отримання можливості ефективного використання права власності (cf., *Pressos Compania Naviera S. A. v. Belgium*, рішення від 20 листопада 1995 року, серія А, № 332, с. 21, п. 31). Натомість сподівання на визнання існування старого права власності, яке давно було неможливо використовувати ефективно, не може вважатися "майном" в сенсі статті 1 Першого протоколу; це ж стосується умовної вимоги, яка втрачає силу внаслідок недотримання цієї умови (*Malhous v. the Czech Republic* (dec.), N 33071/96, 13 грудня 2000 року, ECHR 2000-XII).

22. У даній справі заявник уклав договір щодо продажу свого будинку державі. За умовами договору Управління зобов'язувалось сплатити йому 35000 гривень до 1 вересня 1997 року. Договір містив пункт, за яким загальна сума в жодному разі не має бути меншою за 17000 доларів США. В результаті тривалого виконання договору покупець виплатив заявнику в цілому 36000 гривень, що на дату платежу становило тільки 10457,50 доларів США. Однак, коли заявник вимагав виконання цього пункту, Управління стверджувало, що його представник, пан Р., діяв з перевищенням повноважень, погоджуючись на таке положення, що робить договір недійсним. Ця позиція була підтримана внутрішніми судами України (див. пункти 11 та 12 рішення).

23. Незважаючи на те, що дійсно не існує чинного рішення суду, яким підтверджується право заявника на будь-які інші кошти, крім тих, що вже були йому виплачені, Суд вважає, що заявник уклав угоду з Управлінням за умови отримання ним суми, яка відповідає 17000 доларів США. Жодна з сторін не знала, що існує законодавче обмеження щодо цього пункту, який

був однією з причин укладення заявником угоди, тим більше, що ціна договору була прив'язана до стабільної твердої валюти, що на той час було поширеною практикою комерційних правочинів в Україні (*mutatis mutandis*, *Soutransavto Holding v. Ukraine*, № 48553/99, пп. 104-107, ЕСНР 2002-VII). З червня по серпень 1999 року заявник отримував платежі від держави відповідно до договору. Управління, будучи добре обізнаним щодо умов договору з самого початку, підняло питання про його недійсність на дуже пізній стадії (29 листопада 2000 року).

24. Суд вважає, що, зважаючи на специфічні обставини справи, заявник має вважатися таким, що має законні сподівання щодо прибутку відповідно до положення угоди про доларовий еквівалент, що може вважатися правом власності відповідно до положень статті 1 Першого протоколу, наданого йому за договором з Управлінням (*Stretch v. The United Kingdom*, № 44277/98, пп. 32-35, 24 липня 2003 року).

б. Чи мало місце втручання у майно

25. Уряд стверджує, що, оскільки оскаржуваний пункт був незаконно включений до договору, Управління не було зобов'язане його виконувати згідно з внутрішнім законодавством, а відмова його виконувати не становить втручання у майно заявника. Однак, враховуючи умови угоди, укладеної паном Р. із заявником від імені Управління, Суд вважає, що дії Управління можна розцінити як такі, що звели нанівець законні сподівання заявника за договором і позбавляють його, зокрема, умови, на яку він погодився під час укладання угоди. Незважаючи на те, чи це було втручання у мирне володіння у значенні першого речення статті 1, або позбавлення майна у значенні другого речення цього положення, у цій справі використовуються такі ж принципи і такі ж умови для виправдання відповідно до положень цієї статті, розтлумачені прецедентною практикою Суду (крім багатьох інших, *Gasus, Dosier und Frdertechnik GmbH v. the Netherlands*, рішення від 23 лютого 1995 року, серія А, № 306-В, п. 55).

Справа 34 Конвенції «Індивідуальні заяви»

Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України», заява № 48408/12, рішення від 2 жовтня 2014 р.

54. Суд нагадує, що термін «потерпілий» у контексті статті 34 Конвенції означає особу, яка зазнала прямого впливу відповідної дії або бездіяльності (див. рішення від 15 червня 1992 року у справі «Люді проти Швейцарії» (<...>), п. 34, Series A № 238).

Справа «Василь Іващенко проти України», заява № 760/03, рішення 26 липня 2012 р.

A. Відмова надати заявникові копії документів для його заяви до Суду

1. Доводи сторін

97. Уряд стверджував, що скарга заявника стосувалася відмови державних органів зробити ксерокопії певних документів для нього за їхній кошт, а не відмови допустити заявника до цих документів. У цьому контексті Уряд зауважив, що національні нормативні акти не вимагають від державних органів безоплатно забезпечувати позбавлених волі осіб ксерокопіями документів з матеріалів їхніх справ. На думку Уряду, таке зобов'язання поклало б на державні органи невідповідно важкий тягар, особливо з огляду на те, що обсяги матеріалів справи можуть бути дуже великими. Уряд також стверджував, що зазначене обмеження становило елемент неминучого страждання, властивий законному позбавленню волі.

98. Уряд також зауважив, що заявник та захисник, який представляв його у національному провадженні, протягом зазначеного провадження мали повний доступ до матеріалів справи та що вони могли зробити копії відповідних документів для заяви заявника до Суду за власний кошт. Після завершення національного провадження заявник міг попросити свого захисника або своїх родичів отримати копії документів, необхідних для заяви.

99. Уряд також зауважив, що працівники виправної колонії, в якій тримався заявник, надали йому копії певних документів.

100. Відповідно до тверджень Уряду той факт, що заявник все-таки подав до Суду заяву, підтверджує, що державні органи не перешкоджали його праву на індивідуальну заяву.

101. Заявник заперечив проти аргументів Уряду та наполягав на тому, що його було позбавлено доступу до матеріалів справи. Хоча працівники виправної колонії допомогли йому в отриманні ксерокопій листів Суду, вони не допомогли йому отримати документи з матеріалів його справи. Заявник також стверджував, що, незважаючи на той факт, що він просив державні органи дозволити йому зробити копії документів за власний кошт, йому було відмовлено у задоволенні його клопотань. Заявник вважав, що ця відмова була пов'язана з тим фактом, що в камері йому дозволялося тримати тільки копії вироку та ухвали суду касаційної інстанції (див. пункт 59 вище).

102. Заявник також стверджував, що при ознайомленні з матеріалами справи під час кримінального провадження він не вважав за необхідне робити копії документів, тому що він вважав, що суди не визнають його винним.

2. Оцінка Суду

103. Суд зазначає, що ця частина справи стосується питання втручання у право заявника на індивідуальну заяву, щодо якого в декількох справах щодо України він уже постановив рішення. Наприклад, у зазначеній вище справі «Найден проти України» (пп. 64-69) Суд констатував порушення статті 34 Конвенції через те, що державні органи не забезпечили заявникові, який залежав від них (він був ув'язнений та не мав захисника), можливості отримати копії документів, яких він потребував для обґрунтування своєї заяви до Суду.

104. Принципова відмінність між становищем заявника у цій справі і становищем заявника у справі «Найден проти України» (*Naydyon v. Ukraine*) полягає у тому, що перший підтримує стосунки з родичем, своїм братом, який залишається на волі та іноді допомагає заявникові листуватися з Судом (див. пункт 55 вище та рішення у справі «Найден проти України» (*Naydyon v. Ukraine*), зазначене вище). Проте Суд не вважає, що цей елемент може дати підстави для досягнення іншого висновку щодо дотримання Україною положень статті 34 Конвенції.

105. Хоча Уряд стверджував, що родичі заявника могли допомогти йому отримати копії документів, які були йому потрібні, він не пояснив процедури, згідно з якою мали діяти заявник та, наприклад, його брат, щоб останній міг отримати доступ до матеріалів справи заявника. У цьому зв'язку Суд бере до уваги обставини іншої справи щодо України, в якій матері ув'язненого не було надано дозволу робити копії документів з матеріалів його справи, що зберігалися у місцевому суді (див. рішення від 29 вересня 2011 року у справі «Третьяков проти України» (*Tretyakov v. Ukraine*), заява № 16698/05, п. 84).

106. Слід визнати, що у справі «Третьяков проти України» (*Tretyakov v. Ukraine*) Суд постановив, що Україна дотрималась своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції, зокрема у тому, що стосується надання заявникові можливості отримати копії документів, які були йому потрібні для підтримки його заяви. Проте у вищезазначеній справі після того, як заявник подав свою заяву до Суду, він мав повний доступ до матеріалів справи, оскільки у той час кримінальне провадження тривало, і ніщо йому не заважало переписувати документи від руки, та він зміг надіслати до Суду усі документи, які, на його думку, мали значення для розгляду справи. Його скарга головним чином стосувалася відмови суду першої інстанції дозволити йому ксерокопіювати їх (див. вищезазначене рішення у справі «Третьяков проти України» (*Tretyakov v. Ukraine*), п. 85).

107. У справі, що розглядається, заявник подав заяву після завершення провадження у його справі. Як і заявник у справі «Найден проти України» (*Naydyon v. Ukraine*), він був позбавлений доступу до матеріалів своєї справи та не міг робити копій документів ані вручну, ані будь-яким іншим чином

(див. рішення у справі «Найден проти України» (*Naydyon v. Ukraine*), п. 65). За цих обставин та з огляду на доводи заявника Суд не погоджується з Урядом щодо того, що його скарга стосувалася виключно відмови державних органів безоплатно надати йому ксерокопії певних документів.

108. Що стосується аргументу Уряду про те, що заявник міг зробити копії документів до завершення національного провадження, Суд зазначає, що він вже відхиляв подібний аргумент у справі «Найден проти України» (див. вищезазначене рішення у справі «Найден проти України» (*Naydyon v. Ukraine*), пп. 59 та 67) та що у цій справі немає підстав відходити від зазначеного висновку.

109. Всупереч твердженню Уряду (див. пункт 100 вище), той факт, що ця заява була подана до Суду, не виключає можливості втручання у право заявника на індивідуальну заяву (див. вищезазначене рішення у справі «Найден проти України» (*Naydyon v. Ukraine*), п. 68).

110. У світлі зазначеного вище Суд доходить висновку, що Україна не дотрималась своїх зобов'язань за статтею 34 Конвенції щодо надання заявникові усіх необхідних можливостей для забезпечення належного та ефективного розгляду його заяви Судом.